

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська

на тему:

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З НАЙМЕНУВАННЯМ ЇЖИ ТА НАПОЇВ
У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ**

Шифр КРФППм 022147.01.17.00

студентки II курсу групи ФППм-22-1 _____ Яни СМІК
Підпис, дата

Керівник _____ Оксана РАНЮК
Підпис, дата

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
Підпис, дата

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Подлевська Н. В.)

_____ 2023 року

ЗАВДАННЯ на кваліфікаційну роботу СМИК ЯНИ

1. Тема роботи «ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З НАЙМЕНУВАННЯМ ЇЖИ ТА НАПОЇВ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ», затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 17 червня 2022 року, протокол № 14.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2023 року.

3. Вихідні дані роботи:

Важливими змінами на шляху розвитку сучасної лінгвістики є аналіз мовного матеріалу і внутрішнього світу людини в їхньому взаємопроникненні. Цікавою в цьому контексті є інтерпретація фразеологічних одиниць (далі – ФО) у культурному просторі, що сприяє інтересу науковців до дослідження фразеологічної картини світу. Фразеологізми передають культурний потенціал народу, тому національно-культурний компонент як складник семантики ФО часто є об'єктом дослідження вчених. Людство впродовж свого існування нерозвивно пов'язане з харчовими ресурсами, оскільки потреба в їжі та напоях є важливою фізіологічною потребою людини. Їжа дає змогу пізнати культуру народу, сприяє розумінню його менталітет. Гастрономічний код культури дає можливість глибше дослідити ціннісний зміст культури у семантиці фразеологізмів, їхню здатність зберігати та передавати символи, еталони та стереотипи. Фразеологічні одиниці з гастрономічним компонентом (далі – ФОГК) є об'єктом дослідження теоретико-практичних напрацювань на матеріалі різних мов. Відсутність дослідження саме лексико-семантичного аналізу фразеологізмів з найменуванням їжі та напоїв на матеріалі польської мови обумовлює доцільність та *актуальність* обраного дослідження.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань):

- охарактеризувати поняття «фразеологічна одиниця» та підходи до її класифікації;
- окреслити джерела походження фразеологізмів;
- описати роль гастрономічного компонента у створенні цілісного фразеологічного значення;
- проаналізувати значення та особливості кухні в польській культурі;
- охарактеризувати лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць з елементом «їжа» та «напої» у польській мові.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються.

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав

7. Дата видачі завдання – 4 жовтня 2022 р.**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

<i>№ з/ч</i>	<i>Найменування етапів кваліфікаційної роботи</i>	<i>Термін виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Обрання теми вкваліфікаційної роботи	Вересень 2022 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2022 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2022 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Грудень 2022–березень 2023 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Березень–листопад 2023 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Травень–червень 2023 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Вересень–жовтень 2023 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 року	
12.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2023 року	

Магістрант _____ Яна СМІК

Керівник роботи _____ Оксана РАНЮК

Анотація

Тема роботи: ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З НАЙМЕНУВАННЯМ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Автор – Яна СМІК

Науковий керівник – Оксана РАНЮК

Обсяг кваліфікаційної роботи – 82 сторінки загального тексту.

Робота містить 142 джерела посилань (зокрема 112 – польською, англійською, німецькою мовами).

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, гастронім, кухня, їжа, напої.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню фразеологічних одиниць з найменуванням їжі та напоїв у польській мові

Важливими змінами на шляху розвитку сучасної лінгвістики є аналіз мовного матеріалу і внутрішнього світу людини в їхньому взаємопроникненні. Цікавою в цьому контексті є інтерпретація фразеологічних одиниць (далі – ФО) у культурному просторі, що сприяє інтересу науковців до дослідження фразеологічної картини світу. Питанням дослідження ФО присвячено значну кількість праць українських та зарубіжних дослідників. Фразеологізми передають культурний потенціал народу, тому національно-культурний компонент як складник семантики ФО часто є об'єктом дослідження вчених. Людство впродовж свого існування нерозвивно пов'язане з харчовими ресурсами, оскільки потреба в їжі та напоях є важливою фізіологічною потребою людини. Їжа дає змогу пізнати культуру народу, сприяє розумінню його менталітет. Гастрономічний код культури дає можливість глибше дослідити ціннісний зміст культури у семантиці фразеологізмів, їхню здатність зберігати та передавати символи, еталони та стереотипи. Фразеологічні одиниці з гастрономічним компонентом (далі – ФОГК) є об'єктом дослідження теоретико-практичних напрацювань на матеріалі різних мов. Відсутність дослідження саме лексико-семантичного аналізу фразеологізмів з найменуванням їжі та напоїв на матеріалі польської мови обумовлює доцільність та актуальність обраного дослідження.

Мета дослідження полягає у аналізі фразеологізмів з найменуванням їжі та напоїв у польській мові. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*: охарактеризувати поняття «фразеологічна одиниця» та підходи до її класифікації; окреслити джерела походження фразеологізмів; описати роль гастрономічного компонента у створенні цілісного фразеологічного значення; проаналізувати значення та особливості кухні в польській культурі; охарактеризувати лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць з найменуванням їжі та напоїв у польській мові.

Об'єктом дослідження постають фразеологічні одиниці польської мови з гастрономічним компонентом. **Предмет** – національно-культурна своєрідність фразеологічних одиниць польської мови з найменуванням їжі та напоїв.

Авторові роботи вдалося проаналізувати праці науковців, присвячені вивченню фразеології, фразеологічних одиниць. Визначити джерела походження фразеологізмів та охарактеризувати поняття мовна та фразеологічна картина світу. Описано особливості польської кухні, а також значення кухні в культурі польського етносу. Також автором охарактеризовано поняття гастронім та визначено роль гастрономічного компонента у створенні цілісного фразеологічного значення. Проаналізовано автором лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць з найменуванням їжі та напоїв у польській мові.

Науковий апарат і висновки в кваліфікаційній роботі чіткі та повністю відбивають зміст роботи. Досить суттєва апробація дослідження, зазначена у вступі роботи, свідчить про достовірність результатів дослідження.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому аналізі фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом та порівнянні з українською мовою.

Автор _____

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ТА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	8
1.1. <i>Фразеологія як об'єкт лінгвістичного дослідження</i>	9
1.2. <i>Поняття фразеологічних одиниць та підходи до їхньої класифікації</i> ..	15
1.3. <i>Джерела походження фразеологізмів</i>	21
1.4. <i>Фразеологічна картина світу як особлива форма відображення народної культури</i>	26
Висновки до першого розділу	29
2. МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ГАСТРОНІМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ	31
2.1. <i>Значення та особливості кухні в польській культурі</i>	31
2.2. <i>Поняття гастронімів у кулінарному дискурсі</i>	36
2.3. <i>Гастронім у складі фразеологічної одиниці</i>	38
Висновки до другого розділу	40
3. ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З НАЙМЕНУВАННЯМ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ	42
3.1. <i>Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «борошняні вироби»</i>	43
3.2. <i>Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «овочі»</i>	48
3.3. <i>Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «фрукти»</i>	53
3.4. <i>Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «каша»</i>	55
3.5. <i>Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «бігос»</i>	57
3.6. <i>Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «суп»</i>	57
3.7. <i>Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «м'ясні вироби»</i>	58
3.8. <i>Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «риба»</i>	61
3.9. <i>Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «напої»</i>	62
Висновки до третього розділу	66
ВИСНОВКИ	68
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ	71

ВСТУП

Важливими змінами на шляху розвитку сучасної лінгвістики є аналіз мовного матеріалу і внутрішнього світу людини в їхньому взаємопроникненні. Цікавою в цьому контексті є інтерпретація фразеологічних одиниць (далі – ФО) у культурному просторі, що сприяє інтересу науковців до дослідження фразеологічної картини світу. Питанням дослідження ФО присвячено значну кількість праць українських та зарубіжних дослідників. Дослідження особливостей значення ФО різноаспектні. Фразеологізми передають культурний потенціал народу, тому національно-культурний компонент як складник семантики ФО часто є об'єктом дослідженням вчених.

Людство впродовж свого існування нерозвивно пов'язане з харчовими ресурсами, оскільки потреба в їжі та напоях є важливою фізіологічною потребою людини. Їжа дає змогу пізнати культуру народу, сприяє розумінню його менталітет. Гастрономічний код культури дає можливість глибше дослідити ціннісний зміст культури у семантиці фразеологізмів, їхню здатність зберігати та передавати символи, еталони та стереотипи. Як зазначав Клод Леві-Строс, засновник школи структуралізму в етнології: «Людство починається з кухні». За його словами, ранній перехід від природи до культури був здійснений під час приготування їжі. Навколишня реальність зазвичай сприймається людиною завдяки мові, відповідно гастрономічний код є таким елементом матеріальної культури, в якому зосереджені традиційні риси та уявлення народу про свою національну специфіку, і, також він легше й швидше інших кодів може запозичуватися, варіюватися, модернізуватися. Фразеологічні одиниці з гастрономічним компонентом (далі – ФОГК) є об'єктом дослідження теоретико-практичних напрацювань на матеріалі різних мов. Відсутність дослідження саме лексико-семантичного аналізу фразеологізмів з найменуванням їжі та напоїв на матеріалі польської мови обумовлює доцільність та актуальність обраного дослідження.

Мета дослідження полягає у аналізі фразеологізмів з найменуванням

їжі та напоїв у польській мові. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- охарактеризувати поняття «фразеологічна одиниця» та підходи до її класифікації;
- окреслити джерела походження фразеологізмів;
- описати роль гастрономічного компонента у створенні цілісного фразеологічного значення;
- проаналізувати значення та особливості кухні в польській культурі;
- охарактеризувати лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць з елементом «їжа» та «напої» у польській мові.

Об'єктом дослідження постають фразеологічні одиниці польської мови з гастрономічним компонентом.

Предметом наукової розвідки є національно-культурна своєрідність фразеологічних одиниць польської мови з найменуванням їжі та напоїв.

Матеріалом дослідження слугує корпус із понад 750 ФО сучасної польської мови, вилучених шляхом суцільної вибірки з лексикографічних та фразеографічних джерел польської мови.

Методи дослідження. Для аналізу фактичного матеріалу в роботі застосовано комплексний підхід, що виявляється у використанні таких методів: *описовий метод* застосований для з'ясування структурних, семантичних і функціональних властивостей ФО на сучасному етапі мовного розвитку. Для дослідження семантичної структури ФО використовується *компонентний аналіз*. *Метод кореляції мовних та позамовних явищ* дає змогу прослідкувати, як віддзеркалюється культурна та соціальна сфера польської спільноти у семантичній структурі ФО. Функціонально-комунікативні особливості ФО з'ясовані за допомогою *контекстологічного аналізу*.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дослідженні здійснено комплексний аналіз ФОГК на матеріалі польської мови; визначено особливості семантичної організації досліджуваних

фразеологізмів; встановлено національно-культурну своєрідність ФОГК та з'ясовано їх місце у формуванні польської фразеологічної картини світу.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленому аналізі та описі ФОГК польської мови. Матеріали кваліфікаційної роботи можуть слугувати для подальших студій у галузі етнолінгвістики, лінгвостилістики тощо.

Практичне значення полягає в застосуванні результатів дослідження в теоретичних та практичних дисциплінах «Сучасна польська мова», «Практичний курс польської мови», «Методика навчання польської мови», «Країнознавство Польщі». Можна використовувати в розробленні спецкурсів та проведенні семінарів із когнітивної лінгвістики, лінгвістичного аналізу художнього тексту, лінгвокультурології й країнознавства, для написання курсових, дипломних та магістерських робіт тощо.

Апробація. Окремі положення кваліфікаційної роботи заслуховувалися на:

- II Міжнародній науково-практичній конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст» (30 листопада 2023 р., Кропивницький).

та викладено у статтях:

- «Фразеологічна картина світу як форма відображення народної культури», надрукованій у збірнику наукових праць *«Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць»* (Хмельницький, 2023);

- «Фразеологічні одиниці з компонентом «фрукти» та «ягоди» в польській мові, надрукованій у збірнику наукових праць (Кропивницький, 2023).

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання (142 позиції). Загальний обсяг роботи – 82 сторінки, із них основного тексту – 79 сторінок.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ТА

ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

1.1. Фразеологія як об'єкт лінгвістичного дослідження

Довгий час фразеологія, а особливо ідіоматика, була, порівняно з іншими лінгвістичними дисциплінами, галуззю знань, яка не викликала широкого зацікавлення серед лінгвістів. Однак фразеологічні проблеми були вміщені в словниках, фразеологічних збірниках і коротких статтях, але це мовне явище не було вичерпно описане. Сталі словосполучення виділялися з-поміж інших, але були ще недостатньо розроблені лінгвістично.

У другій половині XIX ст. мовознавці розпочали дослідження з визначення статусу фразеології, заклавши таким чином основи фразеологічної теорії. Вагомі аналітичні результати, які мали важливий вплив на розвиток фразеології, належать Ш. Баллі [39], досягнення якого в цій галузі тривалий час не визнавали інші дослідники. Ш. Баллі першим виділив фразеологію як розділ лексикології. Його теорія була величезним кроком вперед і зберегла свою цінність донині [116, с. 113]. У наступні роки наукові дослідження Ш. Баллі продовжив В. Виноградов (1946). Саме завдяки дослідженням В. Виноградова фразеологія набула статусу самостійної наукової дисципліни в мовознавстві. Заслугою цього вченого була спроба описати зв'язки всередині фразеологічних одиниць.

Позицію В. Виноградова розділили, серед інших німецький дослідник Р. Клаппенбах, створивши перші теоретичні праці, в яких проблема фразеології розглядалася стосовно німецької мови. Показовими тут були також дослідження Е. Агріколи [32], які зосереджувалися на питанні класифікації фразеологічних зворотів за семантичним критерієм, що згодом сприяло розробці фразеологічного словника.

Питанням виокремлення фразеологічних одиниць із синтаксису та лексикології займалася самостійна лінгвістична дисципліна – фразеологія. У цьому мовознавчому розділі описано класифікацію фразеологічних одиниць, семантичні зміни всередині фразеологізмів різних мов і зв'язки фразеологізмів з іншими мовними підсистемами [47, с. 61]. Цінним

дослідницьким матеріалом і джерелом багатьох спостережень стали праці лінгвістів, написані в другій половині 60-х років ХХ ст.

З початку 1970-х років знову зріс інтерес до фразеологічної тематики. Були навіть спроби «об'єднати» певні проблеми в галузі фразеології та генеративної граматики.

Перший аналіз німецької фразеології був здійснений І. Чернишовою [54]. Окрім питання класифікації фразеологізмів, І. Чернишова також описала питання синонімії та полісемії фразеологізмів. Варто теж згадати дослідження У. Вайнрайха [137], який аналізує питання ідіоматики в рамках генеративної семантики. Цікавими були також міркування англійського вченого А. Маккаї (1972) на основі теорії стратифікації. Однак за обсягом і різноманітністю підходів до проблеми ці роботи не зрівнялися з роботами інших учених.

Велике значення мала співавторська робота Г. Бургера та Х. Якше [47]. Роль і функцію фразеологізмів у тексті визначив В. Коллер, результатом чого стало вичерпне дослідження цього питання. Науково-історичний огляд розвитку досліджень фразеології подали К. Деніелс і К. Пільц. У 1982 р. вийшла велика і досить детальна праця В. Флейшера, який проводив дослідження на основі сучасної німецької мови. Ці питання, описані в різних контекстах, знайшли відображення також у спільній роботі Х. Бургера, А. Бухофера та А. Сіалма, а в наступні роки в монографіях Дж. Хаузермана, Х. Шемана і Б. Сандіг. Ці праці стали вагомим внеском у подальший розвиток досліджень фразеології.

У численних роботах, написаних у 1990-х роках, основна увага приділялася питанням, пов'язаним із визначенням критеріїв, що дають змогу розрізняти три типи словосполучень, а саме: 1) фразеологізми, 2) сполучення (як словосполучення зі суттєвим зв'язком елементів) і 3) вільні словосполучення. Проблемі дослідження фразеології та словосполучень присвячені як монографії, так і численні статті в лінгвістичних та дидактичних періодичних виданнях [38], [40], [57], [86].

У польському мовознавстві термін ідіома вперше був використаний у XIX столітті у Словнику Віленському (1861) та в Словнику польської мови під назвою Варшавський (1920-1927), співавторами якого були Я. Карлович, А. Кринський і В. Недзведзкий. Зокрема, у Словнику Віленському фразеологія визначається як: 1) *budowa okresów, zdań, szykowanie wyrazów*; 2) *sposób gładkiego wystawiania się przy ubóstwie myśli* [69].

У 1970-1980-х роках вийшли друком великі монографії з польської фразеології. Беззаперечний внесок у розвиток сучасної польської фразеології зробили такі польські мовознавці, як: С. Бомба, С. Скорупка, А. М. Левицький, Д. Баттлер, А. Пайдзінська. С. Бомба є автором фразеологічних словників польської мови, а також творцем термінів: стійкість, інновація та парафраза фразеологічної сполуки в контексті її правильного вживання. С. Скорупка провів дослідження структури, синтаксису та стилю фразеологізмів. Питанням синтаксичної фразеології, стійкості й варіативності фразеологізмів і фразеології в лексикографії займався А. М. Левицький. Предметом дослідження Д. Баттлера були такі питання, як фразеологічна деривація, види фразеологічних помилок, фразеологізм як елемент мовного гумору та його зв'язки з розмовною мовою. А. Пайдзінська, натомість, дослідила й ґрунтовно проаналізувала проблему фразеології як засобу в поезії.

Фразеологія – відносно молода наука, тому, існують певні термінологічні розбіжності. Причина цих відмінностей полягає в невизначенні меж фразеології. Ця ж проблема також стосується визначень фразеологічна одиниця.

Нині термін фразеологія в мовознавстві має два значення. Так називається розділ лексикології, який займається вивченням речень та словосполучень, що утворюються в певній мові або характерні для цієї мови. Це теж набір виразів і фраз, характерних для певної мови, наприклад, польської. У розмовній мові цей термін іноді використовується для позначення презирливого, іронічного терміну для прикрашання речень та

словосполучень, які не мають глибшого змісту чи реальності [106].

З кінця 1960-х років, із зростанням інтересу до контрастивних лінгвістичних досліджень, цей тип наукового аналізу також проводився паралельно з фразеологією [76, с. 43]. Зокрема, це було зумовлено одноставною думкою лінгвістів і перекладачів про те, що переклад є надзвичайно важливим фактором у процесі викладання та вивчення іноземної мови, а його особлива роль виявляється в компаративному аспекті, тобто контрастивному підході до цього питання.

Концепція контрастивного дослідження розуміється як порівняльне дослідження сучасних систем двох або більше мов з метою визначення наявних у них відмінностей і подібностей [63, с. 75]. Використання контрастивних методів дослідження, де предметом порівняльного аналізу є фразеологічні сполуки більш-менш споріднених мов, вимагає додаткового врахування специфіки та складності цих структур [63, с. 492]. Підходячи до проблеми в теоретичному сенсі, можна виділити три основні шляхи наукового проведення порівняльного дослідження в галузі фразеології:

- використання для цієї мети досліджень, уже проведених на прикладі конкретних мов, узагальнення фактів і даних, встановлених у цих аналізах, і прийняття їх як основи для порівняння,

- незалежно від попередньо проведеного дослідження, обрати власний дослідницький корпус шляхом зіткнення окремих фразеологічних одиниць і порівняння їх за вибраними аспектами та встановлення взаємозв'язків і загальних висновків,

- вивчення фразеологічних можливостей одиниць, які використовуються для лінгвістичної концептуалізації понять, і їхнього протиставлення [76, с. 49].

Обґрунтованість проведення контрастивних досліджень у галузі фразеології тісно пов'язана з перекладацькою та лексикографічною практикою навчання.

Безсумнівна важливість зіставного аналізу фразеології лежить в основі

навчання кожної іноземної мови. Предметом наукового інтересу є насамперед питання, пов'язані з розпізнаванням фразеологічних одиниць у тексті, правильним прочитанням його значення та вмінням правильно його вживати особою, яка вивчає конкретну іноземну мову. Тому завданням є знайти відповіді на питання про вплив рідної мови на процес засвоєння фразеологізмів іноземною мовою, про роль семантичних факторів, що вказують на виникнення ідіоматичності, і про допоміжні заходи, що полегшують розуміння змісту фразеологічного зв'язку. Як слушно зазначає Е. Халштайнсдоттір [73, с. 93], кожен користувач мови повинен набути специфічної фразеологічної компетенції в рідній мові, також у сфері розпізнавання та розуміння невідомих або модифікованих фразеологізмів. Фактори, що сприяють такому розпізнаванню, включають лексикалізацію, зв'язок між буквальним і фразеологічним значенням, синтаксичні та семантичні порушення та контекст. Однак у розпізнаванні фразеології іноземної мови можуть допомогти її характерні ознаки, такі як: унікальні компоненти фразеології, порівняльна форма, специфічні синтаксичні та [73, с. 93].

Фразеологізми також сприймаються як цікавий і важливий предмет дослідження контрастивного перекладу. Говорячи про міжмовний переклад, ми одразу пов'язуємо цей процес із поняттям еквівалентності, яке є визначальним фактором практики перекладу. Також у порівняльному аналізі двох мов основою дослідження залишається питання еквівалентності, хоча серед теоретиків досі немає єдиної думки щодо чіткого визначення цього терміну. Наприклад, Р. Гескі [76, с. 67] вважає, що найважливішим елементом контрастивного дослідження фразеологічних одиниць є питання семантичної еквівалентності. Факторами диференціації фразеологізмів, навіть у разі семантичної еквівалентності, автор називає структурні неузгодженості, мовні образи, мотивацію та відсутність семантичної конвергенції фразеологічних компонентів. Ще одне наукове дослідження Р. Гескі під назвою *Phraseologie. Linguistische Grundfragen und kontrastives*

Modell deutsch – ungarisch. Спираючись на висновки порівняльного аналізу німецьких та угорських фразеологічних одиниць, автор пропонує розглядати появу повної еквівалентності між фразеологічними одиницями двох мов не як правило, а як виняток [76, с. 95]. У цій же роботі піднімається надзвичайно важливе питання щодо функціонування фразеології в ширшому контексті та впливу цього контексту на відповідний вибір фразеологічної одиниці в цільовій мові [76, с. 129].

Роль мовного образу стала предметом порівняльного аналізу Г. Кюнерта. Автор розрізняє два основних джерела помилок, які викликають багато лінгвістичних непорозумінь, а саме: відсутність певного мовного образу мови перекладу в мові оригіналу та перенесення образу, що функціонує в оригіналі, на переклад. В обох випадках створюються незрозумілі конструкції, які викликають труднощі. Кюнерт також наголошує на аспекті конвенціоналізації фразеологічних одиниць, мовна форма яких є специфічною для кожної мови і не є універсальною.

Контрастивні дослідження в галузі фразеології залишаються тісно пов'язаними з лексикографічною практикою. Незаперечним фактом є те, що в наш час жоден науковий порівняльний аналіз не може бути проведений без можливості використання спеціалізованих двомовних або багатомовних словників, які містять збірки фразеологізмів.

Сучасний стан контрастивних досліджень у галузі фразеології отримав загальне схвалення як дослідників-теоретиків, так і практиків, насамперед у зв'язку з важливістю проблеми – тобто важливістю таких досліджень для становлення фразеології як самостійної наукової дисципліни. Розбіжності в оцінках стосуються лише окремих методологічних аспектів конкретних питань, передусім напрямків подальших наукових розвідок та використаних методів дослідження.

Припускаючи тезу, яка виражає думку більшості лінгвістів про те, що процес перекладу є значною мірою когнітивним процесом, у якому перекладач повинен зробити багато власних мовних виборів і рішень,

формальний і семантичний аналіз фразеологічних сполук і міжмовних еквівалентів може довести, що буде дуже корисним у наданні відповіді на запитання – що насправді має включати правильний переклад фразеологізму.

В наш час фразеологічний аспект описано у численних статтях і наукових дослідженнях, у яких автори подають різноманітні концепції, а отже, сприяють подальшому розвитку фразеології як самостійної лінгвістичної дисципліни.

1.2. Поняття фразеологічних одиниць та підходи до їхньої класифікації

Термін стійкі словосполучення варто розуміти як словосполучення, значення яких не збігається з сумою значень окремих компонентів [120, с. 175]. Іншими словами, їх загальний зміст не можна вивести із суми значень наступних елементів таких зв'язків словосполучення, наприклад, *jaskinia lwa – miejsce, gdzie zwierzę to przebywa, lecz jaskinia lwa = miejsce niebezpieczne, centrum zagrożenia*. Таким чином, ці сполуки виконують функцію єдиної лексеми. У процесі спілкування вони щоразу не створюються, а відтворюються. Фразеологізмами також називають: кількоелементні сполучення, основною ознакою яких є ідіоматичність, лексико-семантична та синтаксично-структурна стійкість. Чим меншій кількості критеріїв відповідає певне словосполучення, тим ближче воно до вільного словосполучення [120, с. 65].

Розгорнутий опис фразеологізму, який водночас полегшує відмінність сталого словозв'язку від словосполучення та вільного словозв'язку, можливий на основі позначення та пояснення ознак, що характеризують фразеологізм:

Багатоелементність. Фразеологізми відрізняються кількістю елементів, іноді вони можуть виступати у вигляді двокомпонентної сполуки, наприклад, *spiec raka*, іноді вони можуть бути реченням, наприклад, *Nauka nie poszła w las = wiedza, którą ktoś zdobywał, okazała się rzetelna i pożyteczna; ktoś dobrze opanował coś, czego się uczył* [44, с. 137]. Цей останній тип

фразеології називається «сентенційною лексемою» [115, с. 8] або «постійною синтагмою» [63, с. 5]. З іншого боку, словосполучення найчастіше створюють двоелементні сполуки, які утворюються шляхом поєднання дієслова з іменником та прикметника з іменником, наприклад, *rzadkie włosy, zjełczale masło, wyrażać nadzieję, pogardę lub obawę*.

Стабільність. Цей критерій визначає незмінність фразеологізму за кількістю елементів та їхню невзаємозамінність у зв'язку з тим, що вони завжди виступають в одному і тому ж поєднанні елементів, напр., *kipować kota w worku – kipować kota w walizce, chować głowę w piasek – chować rękę w piasek*. Однак цей критерій може вводити в оману, оскільки деякі фразеологізми взагалі не допускають будь-яких змін, наприклад, незмінний фразеологізм: *Szyfowa praca*, але фразеологізм: *wrzucić coś do jednego worka* може виступати в дещо зміненому вигляді без шкоди для значення: *wrzucić coś w jeden worek* [36, с. 23]. Словосполучення допускають зміни компонентів, але в межах сполучуваності слів: *snuć plany – snuć perspektywę, ognisko wojny – ognisko pokoju, ponieść porażkę, odnieść zwycięstwo – odnieść porażkę* [60, с. 1033].

Ідіоматичність. Ця особливість фразеологізму визначається як «існування значення фразеологізму, яке не є сумою його окремих елементів» [41, с. 62], наприклад, фразеологізм: *przełknąć gorzką pigułkę* можна використовувати буквально, але звичайно має переносне значення: *bez sprzeciwu znieść przykrości, upokorzenia; wysłuchać przykrych dla siebie uwag, wymówek, złośliwych aluzji, nie reagując na nie* [44, с. 179].

Репродукція (відтворюваність). Під цим терміном розуміють одну з найхарактерніших ознак фразеологічних зворотів, що дає можливість відрізнити їх від інших словосполучень. Фразеологізми щоразу не створюються заново, а виникають з пам'яті як готові структури, тому вони не будуються з окремих елементів за правилами зв'язку. З іншого боку, словосполучення виникають через асоціацію одного елемента з іншим, наприклад, дієслово *dokonać* асоціюється з такими іменниками: *dzieło*

(*dokonać dzieła*), *odkrycie* (*dokonać odkrycia*), *wynalazek* (*dokonać wynalazku*), *cuda* (*dokonać cudów*). Вільні словосполучення – це зв'язки, створені шляхом зіставлення складових елементів.

Лінгвістичне використання (мовний звичай і традиція). Цей критерій стосується не статистичної частоти вживання чи появи в мові, а наявності певних фразеологізмів у мові певної спільноти, що гарантує їх безперервне використання [57, с. 342].

Вживання фразеологізмів залежить від різних комунікаційних факторів: ситуації спілкування, мети (тобто намірів), ставлення до адресата, форми спілкування (усна чи письмова) і типу повідомлення – наприклад, публічний виступ, особиста розмова, стаття в пресі тощо.

Важливою функцією фразеологічних зворотів є їхня здатність показувати й виражати емоційний стан мовця. Фразеологізми можуть використовуватися, серед іншого, для підтримки інтересу слухачів і створення більш глибокого контакту між мовцем і слухачем. Вони також використовуються, щоб підкреслити приналежність до певної соціальної групи та вказати на ідентифікацію з її поглядами, концепціями та ідеологією. При вмілому використанні вони можуть надати тексту більш-менш офіційного характеру, вибудувавши експресію в заяві та зробивши її яскравою, або навпаки – відправник свідомо утримається від використання таких лексичних одиниць. Властивості фразеологічних словосполучень відповідно до їхніх функцій влучно сформулювали у своїй праці В. Коханський, Б. Клебановська, А. Марковський: Фразеологізми пожвавлюють текст, урізноманітнюють його, роблять пластичнішим. Іноді вони стисло охоплюють зміст, який інакше вимагав би довшого обговорення. Іншого разу вони передають емоції, і уникнення використання фразеологізму означало б втрату певної емоції.

У деяких жанрах прози (художня література, публіцистика, прес-журнали) використовується здатність фразеологізмів створювати структури, відмінні від оригіналу [66, с. 30]. Зазвичай це продуманий процес, який

полегшує передавання запланованого змісту. Це співвідноситься з іншим важливим питанням, на яке варто звернути увагу. Неважко помітити, що повідомлення, які містяться в журналістських текстах, можуть бути експліцитні чи імпліцитні. Щодо першого, це інформація, яка виражається прямо та чітко. Друга – недостатньо чітко сформульована інформація, яка містить різного роду інсинуації чи алюзії, що обов'язково спонукають читача (реципієнта) до його чи її власних припущень та інтерпретацій [103, с. 17]. Імпліцитну функцію в тексті може виконувати як неправильно вжитий фразеологізм, що спотворює зміст повідомлення, так і той, що використаний цілком усвідомлено і правильно. Другий випадок використання фразеологізму та включення його до змісту повідомлення буде засобом досягнення поставленої автором мети повідомлення. К. Ліпінський влучно висловив це у своїй книзі *Translator's Vademecum*, (2000), зазначивши: «Інформація, яка неявно міститься в тексті, також використовується в журналістських текстах і рекламних текстах, політичних промовах, коротше кажучи: у всіх типах повідомлень, які створюють напругу між прямо висловленою інформацією та лише запропонованою» [103].

Класифікація фразеологічних сполучень за формальним критерієм запропонована Станіславом Скорупкою. За цим критерієм важливі граматичні характеристики слів, що входять до складу і вид синтаксичного зв'язку між цими словами. Поділ фразеологічних одиниць мови за цим критерієм здійснюється за трьома групами, які ми визначаємо як: вирази, звороти та фрази.

Вираз – це набір принаймні двох слів, які складають одне синтаксичне ціле та мають іменний (називний) характер. Тому центром вираження є іменник, прикметник, прикметникова частка, іноді прислівник, наприклад, *szum wody, strome zbocze, niezmiernie trudny, świeżo malowany, bardzo wysoko*. Складені вирази два або більше слів з однаковою граматичною категорією називаються однорідними виразами, наприклад, *zbrodnia i kara, krótko i węzłowato* [98, с. 152].

Звороти – це набір синтаксично пов'язаних слів, у якому основний елемент є вербальним. Таким чином, центром звороту є дієслово або незмінювана частина мови (наприклад, прислівник), напр. *wolać wniebogłosy, szybko biec, ściśle mówiąc, wziąwszy pod uwagę* тощо. Більш розбудовані звороти можуть містити вирази, але звороти не можуть бути в складі виразів (наприклад, у звороті «*wpaść w czarną rozpacz*» як його компонент можна виділити вираз *czarna rozpacz*) [98, с. 152].

Фраза – це набір слів, що складається з іменних і дієслівних елементів, що мають форму речення. *Niebo wupogodziło się, śnieg pada, zegar bije, słońce wschodzi* – приклади найпростіших фраз, зміст яких обмежений двома основними елементами: підметом і присудком. Фрази, у яких відсутній той чи інший із цих елементів, можна назвати еліптичними, наприклад, *(deszcz) pada, wiatr (wieje)*. Зважаючи на розмір та структури, фрази, звичайно, можуть бути дуже різноманітними – від коротких і нескладних, до розгорнутих, багатоконпонентних [98, с. 153].

Проте слід розрізняти значеннєво терміни фраза та речення. Ототожнивши їх, ми ототожнили б фразеологію з синтаксисом як наукою про речення. Речення відповідає поняттю, ширшому за фразу: кожна фраза є реченням, але не кожне речення – це фраза. Предметом фразеології є лише ті речення – фрази, які вирізняються певним ступенем фіксації, часто повторюються в тій самій чи подібній формі. В основному маються на увазі прислів'я, максими та сентенції [98, с. 1523].

Також в межах нашого дослідження варто дати визначення цим термінам.

Сентенція – зазвичай коротке висловлювання з одного речення, яке складається із загальної морально-звичаєвий ідеї; афоризм.

Максима – правило поведінки, виражене кількома словами [82]. Максими та сентенції найчастіше мають літературне або, ширше, письмове джерело. Зазвичай вони є більш абстрактні, але увага до точності помітна в них насамперед з метою стислості. Максими відрізняються від сентенцій

головним чином своїм змістом: по-перше вони зазвичай містять певні моральні та соціальні настанови, рекомендують певні дії; другі – частіше загальнофілософські роздуми [98, с. 153].

Прислів'я. Переважна більшість прислів'їв – це анонімні твори, що виникли в живому, розмовному мовленні, хоча, звичайно, є прислів'я, сформульовані письменником або видатним історичним діячем, а потім прийняті широким загалом і поширені. Зазвичай прислів'я виражають свій зміст конкретно й образно [98, с. 153]. Вони дуже різноманітні за змістом: серйозні, повчальні, жартівливі, дають якісь більш загальні життєві істини, настанови щодо поведінки чи просто формулюють якісь спостереження. Збиранням прислів'їв і поясненням їх творення займається пареміологія – найбільш традиційна і найдавніша галузь фразеології [98, с. 154].

Класифікація за Станіславом Скорупкою є чи не найпопулярнішою в польській мові. Вона базується на двох критеріях: формальному та семантичному. Формальний критерій вже описано вище. Тепер більш детально обговорити семантичний критерій, згідно з яким С. Скорупка поділив фразеологізми на сталі, єднальні та вільні.

Сталі фразеологічні одиниці – це різновид лексичних одиниць, які функціонують у висловлюванні як окремі слова, тобто вони можуть бути замінені однослівними еквівалентами. Вони виконують функцію як єдине семантичне ціле, не звертаючись до функції їх компонентів, іншими словами значення таких сполуки не є сумою значень своїх компонентів. Відповідно заміна або доповнення певного елемента призводить до руйнування фразеологічної одиниці: *stary grzyb – zgrzybiały starzec; dwa grzyby w barszcz – rzecz zbyteczna, nadmiar czego; gwiazda czyjaś zgasła – ktoś przestał wywierać wpływ na otoczenie, stracił znaczenie w swym środowisku* [127].

Єднальні фразеологічні одиниці – це сполучення, компоненти якого мають високий ступінь злексикалізованості. Це зв'язки, які більш закріплені, як вільні фразеологічні одиниці, проте такі одиниці не можливо ще віднести до сталих. Зв'язність визначається частотою використання фразеологізма та

поєднуваністю елементів, пов'язаних за змістом, ніж у вільних ФО, наприклад, *dobić targu*. У таких фразеологічних одиницях можлива заміна одного або кількох елементів в межах обмеженої групи слів, зазвичай синонімами, напр.: *wziąć się w garść, w kluby, w ryzy (ale nie np. w rękę), żywić nadzieję, pogardę, obawę (ale nie np. zazdrość, miłość, strach)* тощо.

Помилки єднальних фразеологічних одиниць зазвичай включають перетин меж взаємозамінності окремих елементів, а також контамінація, тобто перетин двох правильних фразеологічних сполук. Видозміна викликана заміною одного з компонентів однієї сполуки іншим у цій функції. Це може бути:

- начебто синонімічний компонент, напр., *snuć perspektywę (zamiast: snuć plany), poszerzyć (zamiast: powiększyć, zwiększyć) plan;*
- компонент, утворений за аналогією з іншою, правильною фразеологічною одиницею, напр., *ognisko pokoju – na wzór: ognisko wojny;*
- компонент, що був зміненим під впливом запозиченого фразеологізму, напр. *stanović nieprzebytą ścianę (zamiast: nieprzebyty mur);*
- компонент, що замінюється шляхом контамінації (схрещування) двох правильних фразеологізмів, напр. *odgrywać znaczenie (zamiast: odgrywać rolę, ale: mieć znaczenie), odnieść porażkę (zamiast: ponieść porażkę, ale: odnieść zwycięstwo), stoczyć mecz (zamiast: rozegrać mecz, ale stoczyć walkę), zdać sprawozdanie (zamiast: złożyć sprawozdanie, ale zdać sprawę)* [96, с. 23].

Вільні фразеологічні одиниці – це зв'язки, які створюються щоразу. Кожен елемент у фразеологічній одиниці не втрачає значення, це словосполучення, значенням яких є сумою компонентів фразеологізма та компоненти змінюються залежно від вмісту того, що ми прагнемо виразити, наприклад, *dom, pogodny dzień, droga przez wieś, droga przez pola*.

Отже, в наш час існує значна кількість класифікацій ФО, проте найвідомішою є класифікація С. Скорупки, що базується на семантичному та формальному критеріях.

1.3. Джерела походження фразеологізмів

Внутрішні правила кожної мови виникали не відразу, а формувались у складному процесі, що тривав сотні років, у якому зустрічалися та взаємопроникали різноманітні впливи різних культур та суспільно-історичних подій [98, с. 163]. Ось чому фразеологія європейських мов має багато спільних рис. Значний вплив на фразеологічні ресурси європейських мов зробила греко-латинська культура. На це вказують вирази та фрази, присутні майже в кожній мові, в міфології, літературі та історії стародавнього світу [98, с. 162]:

- міфологія: *Syzyfowa praca* – ciężka, lecz bezcelowa praca; *stajnia Augiasza* – zaniedbania, które należy usunąć; *męki Tantalą* – dręczące, niezaspokojone pragnienie czego wyskoczyć; *jak Atena z głowy Zeusa / jak Minerwa z głowy Jowisza* – zjawić się nagle, niespodziewanie *miecz Damoklesa* – stale grożące niebezpieczeństwo;

- історія – *pyrrusowe zwycięstwo* – zwycięstwo równające się klęsce; *(przeciąć) gordyjski węzeł* – śmiałym posunięciem pokonać trudności na pozór nie do pokonania; *drakońskie prawa, ustawy, środki* – zbyt surowe, bezwzględne, okrutne; *przekroczyć Rubikon* – podjąć rozstrzygającą decyzję; *kości rzucone* – stała się rzecz nieodwołalna, stało się; *zapadła ostateczna decyzja*

- література: *pięta Achillesa* – czyjaś słaba strona; *śmiać się przez łzy* – rzewny, wzruszający humor; *homerycki śmiech* – śmiech gwałtowny, głośny, niepowstrzymany, szczery, serdeczny, jakim śmieją się bogowie u Homera; *(znaleźć się) między Scyllą a Charybdą* – w sytuacji bez wyjścia; *dziecko szczęścia* – o człowieku cieszącym się stałym powodzeniem w życiu; *łabędzia pieśń* – o ostatnim dziele autora lub dziele kończącym jakiś okres historyczny; *lwia część* – znacznie większa część; *stroić się w cudze piórka* – udawać kogo, co; *przypisywać sobie co*.

Що стосується способів вираження психічної діяльності і станів, психічних процесів і пов'язаної з ними фразеології, європейські мови зустрічаються в латинських або греко-латинських джерелах, тому відбиток латини в галузі психічних понять в усі європейські мови є фактом

незаперечним. зрозумілим, і жоден культурний європеєць не може заперечити цю спадщину [59, с. 144]. Численні фразеологізми засновані на спостереженні за людським тілом і поведінкою людей у різних ситуаціях.

Найбільш вживаними є соматизми, тобто фразеологічні звороти, що містять назви частин тіла. Термін соматизм має грецьке походження (*sóma* = тіло). Ці фразеологізми досить часто зустрічаються у всіх мовах і тому є істотним матеріалом для порівняння фразеологічних ресурсів іноземних мов. Проблемою порівняння займаються дослідники, наприклад, М. Осташевська (порівнює англійську з польською) чи Я. Прус (порівнює російську з польською). Наприклад: *zadzierać nosa* – *wywyższać się, być zarozumiałym*; *orli nos* – *zakrzywiony nos, zbliżony kształtem do dzioba orła*; *przy kości* – *o kimś tęgim, grubym*; *załamywać – załamać ręce* – *rozpaczać, zniechęcać*; *odejmować – odjąć sobie od ust* – *oszczędzać, odmawiać sobie wszystkiego, aby dać innym*; *mieć długie ręce* – *być niebezpiecznym i wpływowym, móc zaszkodzić komuś*.

Іншим джерелом значної кількості фразеологізмів є Біблія. Багато біблійних термінів проникли в повсякденну мову і закріпилися у формі сталих фразеологічних сполук. Часто дуже важко визначити точне джерело певного зв'язку, оскільки той самий вислів може зустрічатися в кількох місцях Святого Письма. Найбільшу групу фразеологізмів, що походять із Біблії, складають такі фразеологізми: *manna z nieba* – *coś, co przychodzi bez wysiłku, łatwo, nieoczekiwanie*; *twarzą w twarz* – *osobiście, bezpośrednio*; *mądrość Salomonowa* – *wielka, głęboka*; *dary Boże* – *pożywienie, chleb*; *kamień obrazy* – *przyczyna, powód obrazy, niezadowolenia, oburzenia*; *sól ziemi* – *najbardziej wartościowe jednostki albo grupy* [98, с. 164].

Також є значна кількість фразеологічних зворотів: *strzec jak oka w głowie* – *strzec bardzo pilnie, troskliwie*; *chodzić jak błądna owca* – *chodzić bez celu*; *rozpędzić na cztery wiatry* – *przepędzić kogo, co itp. gwałtownie, bezwzględnie, na zawsze*; *być kozłem ofiarnym* – *o człowieku, na którego zrzuca się cała odpowiedzialność za coś*.

Як видно з цього короткого огляду, біблійні вирази та фрази зазнали досить значних змін, оскільки вони стали більш популярними. Первісне «біблійне» стилістичне забарвлення збереглося порівняно небагато із тих ФО, які не втратили (іноді через зміст) зв'язки з текстом, усвідомленими й сьогодні (наприклад, *palec Boży, kraina mlekiem i miodem płynąca*). Інші сполуки зберегли певну церемоніальність, серйозність, надані їм вихідним текстом і сьогодні обмежують сферу їх застосування мовою книг (наприклад, *złoty cielec, sól ziemi, kolos na glinianych nogach*). Інші, як це часто буває, сьогодні придатні лише для жартівливого використання саме через піднесеність і святковість свого колориту. Цілком подібна доля спіткала й багато інших виразів і фраз, можливо, не взятих прямо з Біблії, але таких, що належать до сфери релігійного життя загалом, як-от: *padół leż, powłoka doczesna, obrok duchowy, marność tego świata тощо*. Нарешті, багато біблійних словосполучень стали постійною частиною розмовної мови, наприклад, *ani na jotę, być w siódmym niebie, ciemności egipskie, manna z nieba, mieć więcej długów niż włosów na głowie*.

Елементами, що вказують на наявність фразеологічної подібності, часто є цитати з видатних творів світової та польської літератур. Наприклад: *mile złego początki, lecz koniec żaloszny; ideał sięgnął bruku; złoty wiek; serce nie sługa, nie wie co to pany; nie czas żałować róż, gdy płoną lasy; gadu, gadu stary dziadu*.

З часом багато фразеологізмів втратили свій первісний зміст, інші стали складниками повсякденної мови. Особливо розмовна мова характеризується високою частотою вживання фразеологізмів. Ці фрази походять з різних сфер життя. Багато звертаються до умов життя, звичаїв та уявлень про минулі століття, які стали для нас чужими через зміни соціальних і культурних умов. До таких сфер належать, наприклад, лицарство, турніри, армія, полювання, ремесла, право. Ось кілька прикладів:

- армія – *spalić za sobą mosty* (uniemożliwić sobie powrót do kogoś, czegoś);

- ремесло – *cienko prząść* (żyć w niedostatku);
- хліборобство – *siać niezgodę* (doprowadzać do nieporozumień) [98, с. 161].

У деяких фразеологізмах можна знайти казкові елементи, звернення до легенд, казок, оповідань. Фразеологізми також відображають суспільно-політичні події та документують відомі вислови політиків, поетів і мислителів. Тому їх можна назвати свідченням духу часу, який зберігся в мові завдяки точності визначення того чи іншого явища та наданні йому образності [140, с. 89].

Фразеологічні сполуки не тільки фіксують історичні зміни минулих епох, а й документують нашу дійсність. Цей так званий новітній фразеологічний шар відображає сучасність, у якій наука, техніка, промисловість і торгівля відіграють важливу роль. У такий спосіб утворюються нові фразеологізми, зміст яких стає зрозумілим за переносним значенням окремих лексичних компонентів, напр.: *krótkie spięcie* (ostra wymiana zdań), *reakcja łańcuchowa* (warunkowanie jednych faktów przez drugie), *zielone światło* (wszelkie ułatwienia i poparcie dla czegoś), *pracować pełną parą* (intensywnie) [98, с. 168].

Тварини та їхні риси є одним з джерел, з якого походить значна кількість фразеологізмів. Наприклад: *lew salonowy* – *światowiec brylujący w salonach*; *mrówcza praca* – *praca bardzo żmudna, drobiazgowo wykonywana*; *ptasi mózdek* – *o kimś, kto jest głupi, tępy*; *psi obowiązek* – *obowiązek często uciążliwy, ale taki, którego nie można uniknąć*; *końskie zdrowie* – *bardzo dobre zdrowie, duża odporność organizmu*; *kura domowa* – *pogardliwe określenie kobiety zajmującej się wyłącznie prowadzeniem domu i wychowywaniem dzieci*.

Отже, значна частина польських фразеологізмів походить з XV–XVI ст., багато навіть давніших. Їх багаторазова зручність і лінгвістична функціональність означають, що, незважаючи на численні зміни, фразеологізми залишаються невід’ємною і незамінною частиною кожної мови.

1.4. Фразеологічна картина світу як особлива форма відображення народної культури

Однією з провідних тенденцій розвитку лінгвістики ХХІ ст. є теоретичне осмислення мови як антропоцентричного феномену. Антропоцентризм простежується також і у вивченні теоретичних і лексикографічних розробок в галузі вивчення народних звичаїв, забобонів, поглядів, мови, усних творів та ін. актуалізується на рівні інтерпретації та реконструкції національних образів світу та людини відповідно до особливостей одиниць мови. Антропоцентричний підхід використовується під час розгляду питань, пов'язаних із фразеологією.

Людина є суб'єктом пізнання, та відповідно носієм певної системи знань, уявлень, думок про об'єктивну дійсність. Ідеї щодо існування зв'язку між мовою, мисленням та культурою сприяли виникненню понять, що репрезентують лінгвістичні, психічні, логічні моделі об'єктивного світу, зокрема це картина світу, концептуальна картина світу, мовна картина світу, фразеологічна картина світу, образ світу, концептуальна система тощо. Дослідженням картини світу у різних аспектах займалася значна кількість науковців, зокрема Карасик В., Остапович О. та ін.

Картина світу є уявленням про світ, що закріплене в колективній свідомості. Окрім цього, часто використовують синонімічні Також поняття: «образ світу», «модель світу», «образ дійсності». Розвиток фізики в кінці ХІХ на початку ХХ століття сприяв появі терміну «картина світу». Вперше цей термін був вжитий Г. Герц (1914) вперше вжив це поняття описуючи фізичну картину світу. Є різноманітна кількість пояснень поняття «картина світу»: картина світу є системою образів, оскільки відображення у свідомості людини явищ та предметів зовнішнього світу відбувається у формі внутрішнього образу [18, с. 64]; картини світу є неоднорідними та є сукупністю образів та понять [14, с. 74].

Мовна картина світу є сукупністю зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу. Вона

фіксується у вигляді значень мовних знаків, які утворюють сукупний семантичний простір мови [169, с. 4–6]. Чинниками, що впливають на формування картини світу є мова, природа, традиції, виховання та інші соціальні фактори. Людина може зрозуміти світ та саму себе через мову, що є носієм досвіду, не лише загальнолюдського, але й національного. Останній і визначає специфічні особливості мови на всіх її рівнях. Мовною картиною світу народу є сукупність його знань про світ, які зафіксовані в лексиці, фразеології та граматиці [14, с. 64].

Одним із перших почав цікавитися мовною картиною світу В. Гумбольдт. Однак термін «мовна картина світу» запропонував німецький вчений, представник неогумбольдیانського напрямку у мовознавстві, Лео Вайсгербер [9, с. 253].

Мова відіграє важливе значення у процесі функціонування та розвитку мовної картини світу, що об'єктивно відображає те, як світ сприймається носіями певної культури, але людське відображення не є механічним, воно має творчий характер [14, с. 75]. Важливо підкреслити, що мовна картина світу тісно пов'язана з концептуальною картиною світу, що показує специфіку людини та її буття, стосунки зі світом, умови існування тощо. Концептуальна картина світу і мовна картина світу тісно між собою пов'язані [20, с. 27].

Отже, мова є не лише засобом спілкування, вона зберігає інформацію про світ, що накопичується мовним колективом. Ця інформація систематизується в концептах, які об'єднуються в концептосфери. Концепт є елементом культури у свідомості людини; тим, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини.

У мові відображені звичаї, традиції та життєві реалії народів. ФО відіграють важливу роль у створенні мовної картини світу, оскільки це засіб освоєння людиною світу. ФО фіксують, зберігають та відтворюють її емоції, почуття, настрої. Окрім цього, ФО яскраво та точно відображають специфіку

національного характеру народу, тому що саме фразеологізми створювалися та відшліфовувалися народом століттями.

У теоретичних і лексикографічних працях з фразеології антропоцентризм простежується й у вивченні фразеологічної картини світу (ФКМ). ФКМ тісно пов'язана з поняттям мовної картини світу і картини світу загалом. Оскільки у ФКС в опосередковано представлена традиційна народна культура, набір найбільш істотних знань і відображені знання про світ на рівні повсякденної свідомості, під ФКС розуміється частина МКС, описаної засобами фольклору. Тобто. вона є «наївною», не науковою картиною світу, концептуальним центром якої є людина. Фразеологічна картина світу народу – це частина мовної картини світу певних носіїв мови. За словами С. Денисенка, «*фразеологічною картиною світу*» є фразеологічна система мови, а саме її ідіоматичну частину, що бере участь у створенні мовної картини світу, й, водночас, сприяє вираженню у мові певних концептуальних сфер [10, с. 3]. Фразеологічна картина світу відображає картину світу у побутовому спілкуванні. Опановуючи ФО, ми сприймаємо фразеологічну картину світу, а потім і створюємо її в процесі використання ФО в мовленні.

У працях В. Мокієнко, О. Петренко, О. Райхштейна досліджено різні аспекти фразеологічної картини світу, що дали змогу визначити її характерні риси, такі як *універсальність, антропоцентричність, національна специфічність, усталеність, експресивність та пейоративність*.

Л. Ройзензон у 1972 р. окреслив спільну закономірність фразеології в мовах світу: кількісну перевагу полів із негативною конотацією над полями з позитивною. О. Райхштейн трактує цю закономірність гострішою, диференційно емоційною та мовленнєво-мисленнєвою реакцією людей саме на негативні явища, а також притаманною для стресових, тобто різко негативних емоційних станів, тенденцією до використання готових мовленнєвих форм, серед яких – стійкі словесні комплекси [120, с. 61].

Ситуації, закріплені у стійких словосполученнях, стають стереотипами

поведінки людини, передумовою яких є національний світогляд. Цим зумовлений той факт, що ФКС – це найбільш стабільна частина картини світу, оскільки вона поповнюється у процесі розвитку суспільства незначно, і процес утворення фразеологічних одиниць є досить тривалим. ФКС «усвідомлюється як одне з втілень картини світу у традиційної народної культури» [120].

З іншого боку, ФКС відрізняється від МКС як за складом компонентів, так і за будовою, оскільки зафіксовані в ній донаукові, наївні, міфологічні уявлення не збігаються з уявленнями, що існують у сучасній мовній картині світу загалом.

Висновки до першого розділу

Таким чином фразеологія відносно нова наука, оскільки основи фразеологічної теорії були закладені лише в другій половині XIX ст. Проте за останні десятиліття стала досить популярною та активно досліджується в різних аспектах. Також актуальним стало проведення контрастивних досліджень у галузі фразеології, що тісно пов'язана з перекладацькою та лексикографічною практикою навчання.

Фразеологізмами є кількаелементні сполучення, основною ознакою якого є ідіоматичність, лексико-семантична та синтаксично-структурна стійкість. Окрім цього фразеологізму притаманні багатоеlementність, стабільність, ідіоматичність, Репродукція (відтворюваність), Лінгвістичне використання (мовний звичай і традиція). Вживання фразеологізмів залежить від різних комунікаційних факторів: ситуації спілкування, мети (тобто намірів відправника), його ставлення до одержувача, форми спілкування (усна чи письмова) і типу повідомлення – наприклад, публічний виступ, особиста розмова, стаття в пресі тощо.

Класифікація за Станіславом Скорупкою є чи не найвідомішою в польській мові. Вона базується на двох критеріях: формальному та семантичному. Джерелами походження фразеологізмів є міфологія, історія,

література, Біблія, різноманітні сфери діяльності людини тощо.

У мові відображені звичаї, традиції та життєві реалії народів. ФО відіграють важливу роль у створенні мовної картини світу, оскільки це засіб освоєння людиною світу. ФО фіксують, зберігають та відтворюють її емоції, почуття, настрої. Окрім цього, ФО яскраво та точно відображають специфіку національного характеру народу, тому що саме фразеологізми створювалися та відшліфовувалися народом століттями.

2. МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ГАСТРОНІМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

2.1. Значення та особливості кухні в польській культурі

Зростання інтересу до їжі різних національних, культурних, релігійних і соціальних груп, яке спостерігається в останні роки, є результатом популяризації туризму, міграції населення та міжособистісного спілкування. Популяризація відбувається через розвиток засобів масової інформації, таких як радіо, телебачення та Інтернет.

Під кухнею розуміється вибір сировини і продуктів, характерних для певного народу або регіону, спосіб приготування страв з них і споживання цих страв. Кухня відіграє величезну роль у просуванні кожного регіону завдяки різноманітності та специфіці харчових продуктів і страв, характерних для цього регіону. Смак національної кухні – це не тільки спосіб приготування та приправлення страв, форма їх подачі, а й якість та смак продуктів, з яких страви виготовлені [79, с. 127].

Кожна країна і регіон мають свою характерну кухню, улюблені страви і страви, які подають спеціально для туристів, щоб познайомити їх з унікальною атмосферою. Польща сприймається як дуже гостинна, відкрита і тепла країна, хоча й не позбавлена контрастів. Кожна нація пишається своєю кухнею і завжди повертається до неї, незважаючи на різні дієтичні рекомендації та тренди, які постійно змінюються.

Про польську кухню, яка славиться вишуканими стравами, видатними кухарями та гарним посудом, писали з давніх часів. Як приклад, можемо навести враження іноземця, англійця, про старопольську кухню. Англійці не славилися вишуканим смаком, на відміну від французів чи італійців. Наприкінці XVIII століття в будинку Замоїських зупинявся Джордж Бернетт, пастор, письменник і вчитель, який після повернення на батьківщину, у Лондоні в 1807 році, опублікував свої спогади цього періоду під назвою *View of the Present State of Poland*: «Кожен обід або вечеря в Польщі починався з супу та великих порцій м'яса, які їли без овочів, лише з хлібом.

Часто їли ростбїф і подавали його з теплим цибулевим соусом. Далі подавали квашену капусту чи картоплю, які не вживалися (вони закріпилися в Польщі лише після 1918 року), нарізані та смажені, з пюре зі смаженої моркви. У Польщі овочі були самостійною стравою, горошок їли не з перцем, а з цукром. Наступною стравою була дичина, зазвичай олень, з листям салату. Згодом під час обїду з'явилися більш легкі страви, наприклад м'ясо птиці, яке часто подається з салатом. Поляки майже обходилися без солі, без солі їли птицю, яйця, рибу (найпопулярнішою була щука) і листя салату. Поляки їли більше, ніж англійці» [100, с. 172].

Польська кухня не є однорідною. На регіональне розмаїття цієї кухні вплинули інші культури та нації, історичні події, темпи економічного розвитку регіону, наявність природних ресурсів, можливість обробітку землі та розведення тварин, методи землеробства та виробництва їжі, місцеві традиції, темперамент, легенди та народні звичаї, звичаї та обряди, пов'язані з релігією, ритуали та обряди, пов'язані з приготуванням та споживанням страв, традиційна гостинність. Своїм особливим характером регіональні продукти завдячують передусім методам виробництва, якими славиться певний регіон, інгредієнтам, які використовуються у виробництві, і тим природним факторам навколишнього середовища, які часто мають значний вплив на якість місцевих продуктів [42].

Наприклад, нинішня форма польської регіональної кухні є результатом:

- доступу до природних ресурсів, який залежить від географічного розташування;
- вплив кухонь народів сусідніх регіонів;
- вплив кухні іноземних народів, що було безпосередньо пов'язане з різним ступенем економічного розвитку окремих регіонів – торговельні контакти, міграції населення тощо, та кухні загарбників – австрійської, німецької, російської та єврейської;
- збереження та плекання традицій і звичаїв, пов'язаних з харчуванням.

Серед національних кухонь Польща представлена старопольською

кухнею, яка виділяє країну серед інших. У наш час старовинна кухня стає все більш популярною. Ця кухня заснована на рецептах предків і культивує регіональні традиції.

Важливим елементом старопольської кухні була велика кількість прянощів, як місцевого, так і іноземного походження: ялівець, кмин, майоран, м'ята, шавлія, розмарин, а також перець, імбир, кориця, шафран, паприка. Страви з круп і борошна, а також овочів, таких як: капуста, цвітна капуста, брокколі, цибуля, квасоля, спаржа, ріпа, пастернак, морква, боби, гарбуз були типовими для старопольської кухні. Овочі відварювали в підсоленій воді і поливали розтопленим маслом і сухарями. Із сирих овочів, наприклад, моркви, квашеної капусти, маринованих огірків, готували різноманітні салати. Капуста була дуже популярним овочем, її готували різними способами, зокрема: як бігос. Старопольська кухня включала багато страв з риби, грибів і молочних продуктів. Однак на повороті історії меню залежало від соціального статусу та достатку господарів [100].

Серед панських делікатесів були м'ясні страви. М'ясо переважно смажили. Серед м'ясних страв домінувала дичина, а кулінарне мистецтво перепліталось зі спортом і розвагами – полюванням. М'ясо готували сотнями способів. Великою популярністю користувалися зрази, биті, рубані, катані, різних розмірів. З м'яса і риби готували паштети. Їх пекли в дуже декоративних формах, прикрашали солоними огірками, поливали соусом і подавали з холодцем. Ці вироби подавали гарячими і холодними, випікали в дріжджовому, пісочному і листковому тісті. Найпопулярнішим видом тварин у Польщі протягом століть були свині, яких розводили в основному в Люблінському воєводстві, Великопольщі, Центральній Польщі, Мазурах і Підляшші. З м'яса свинини виготовляли копченості (шинки, ковбаси, кіндзюки, сало, ребра), жири (сало, сало, товстянка, сало), а з субпродуктів – паштети, ковбаси, м'ясо. Використовували також яловичину і телятину, головним чином на Мазурах і Жулавах. Обов'язковим елементом весільного меню була яловичина. Традиційним м'ясом у передгірських і гірських

районах була баранина. У найбагатших господарствах подавали дичину – кабанів, зайців, куріпок, сарну. Курей різали рідко, іноді на бульйон для хворих. У вишуканій польській кухні використовували качок і гусей (особливо у Великопольщі та Помор'ї), цесарок, індиків.

Супи дуже популярні та відомі в польській кухні, понад 200 видів, і тепер їх охоче їдять у стильних корчмах та ресторанах – посилаючись на традиції. До них відносяться: борщі, бульйони, крупники, журек [45].

Польська кухня також включає в себе незліченну кількість випічки: пряники, сирники, яблучні торти, фруктові торти, торти, хрусткі коржики, пончики. Обов'язковим елементом зустрічей за столом – як випадкових, так і святкових – були торти. Характерним польським продуктом є мед, який спочатку збирали з лісових бджіл. Медом підсолоджували страви, торти (особливо пряники) і виготовляли лікери [81].

Польську кухню століттями ототожнювали з різноманітною модою. Залишками італійського впливу є італійські продукти: морква, петрушка, селера та цибуля-порей, які привезла в Польщу королева Бона. Поїдання равликів також було популярним, і їх їли вже на регіональних радах у XVI столітті – равликів також імпортувала королева Бона. Мода на равликів тривала до кінця XIX століття.

Польська кухня більше кисла, гостра і солона, ніж гостра. З капусти готують дуже багато страв. Найчастіше – це квашена капуста, з якої готують знаменитий польський бігос, а листя капусти фарширують м'ясом і таким чином виходить не менш популярна і смачна страва під назвою голубці. Оселедець, цибуля, ковбаси, гриби, мариновані огірки і житній хліб теж кислі. Незважаючи на деякі спільні риси польської кухні, важливо пам'ятати про кулінарну специфіку того чи іншого регіону.

Польща вважається однією з найбільш католицьких країн Європи, тому релігія відіграє дуже важливу роль для польського суспільства, оскільки більшість свят мають релігійний характер. Люди часто пов'язують своє життя з календарем свят [134, с. 19].

У Польщі піст був запроваджений у XVIII столітті, коли в дні посту заборонялося їсти м'ясо, молоко, сир, масло та яйця. Замість них використовували оливкову олію, а замість м'яса їли рибу. У Польщі є три види постів. Це: суворий піст, обов'язковий у Страсну п'ятницю, Попільну середу та Святвечір (тоді забороняється їсти м'ясо), звичайний піст, який охоплює кожен п'ятницю року літургійний піст (не можна їсти м'ясо та м'ясні продукти), і третій піст, виділений у канонічному праві, – Євхаристійний піст, під час якого за годину до причастя не можна нічого їсти.

Вважається, що польська національна кухня остаточно сформувалася в XIX столітті, на її особливості вплинули давні польські кулінарні звичаї та вплив іноземних народів. Під час поділів Польщі (австрійського, російського та прусського) кулінарні традиції урізноманітнилися. У польській традиції вважалося, що під час свят як на селянському, так і на панському столі у великій кількості мають бути присутніми святкові, багаті та незвичайні страви. Великодні та різдвяні традиції також передбачали вживання певних страв. Готові консерви та варення з'явилися в польських магазинах на рубежі XIX–XX ст. Раніше страви готували із сировини, без допомоги напівфабрикатів. Тільки заможні верстви суспільства могли дозволити собі купувати консерви. Після Другої світової війни розвиток транспорту дав змогу імпортувати фрукти та овочі з Південної Європи. Подальший розквіт польської гастрономії та збільшення доступності продуктів для приготування традиційних страв зробили їхню присутність у повсякденному меню поляків.

Польська кухня поділяється на такі кулінарні регіони: Бескиди, Помор'я і Кашуби, Великопольща, Підгалля, Сілезія, Вармія і Мазурщина, Мазовія, Креси. Кухня є одним із специфічних продуктів певного регіону. Багато регіонів використовують схожу сировину для виробництва продуктів харчування. Специфіка регіональної кухні полягає в їх унікальному способі поєднання, використанні різних кулінарних технік, способі подачі чи найменування. Страви в регіонах відрізняються один від одного. Все це

сприяє специфіці та неповторності кулінарних традицій кожного з регіонів.

Однією з причин розвитку регіональних кухонь була доступність сировини та продуктів. В окремих регіонах країни це залежало від розвитку землеробства, розведення та природних ресурсів навколишнього середовища. У гірських районах в основному вирощували овес, звідси популярність вівсяного борошна. для приготування млинців. Також було розвинене вівчарство, що сприяло виробництву багатьох сортів сиру.

У наш час ще важко говорити про єдину кухню. Насправді в різних частинах країни вона сильно відрізняється. В останні роки дуже помітним є відродження регіональної кухні, завдяки чому страви, які раніше були відомі лише в кількох селах, стають відомими всій країні і навіть за її межами. Але, незважаючи на вплив іноземних народностей, польська кухня зберегла свою специфіку.

2.2. Поняття гастронімії у кулінарному дискурсі

Культура харчування відображає національну своєрідність, культурні особливості, звичаї та типові звички будь-якого суспільства.

Гастрономія відіграє ключову роль у життєдіяльності людини, що знаходить органічне відображення у мові та культурі різних народів. Адже цінності найзагальнішого порядку формуються із найочевидніших життєвих потреб людей, до яких, безумовно, належить і потреба в їжі.

Гастрономія та ставлення до їжі та напоїв – це важлива ціннісна орієнтація будь-якого суспільства. «У розвиненому суспільстві їжа стає складовим елементом великої кількості ситуацій, що передає певну інформацію. Їжа як універсальне лексикалізоване поняття, що існує у всіх етнокультурних галузях, конкретизується специфічним чином, набуваючи національних ознак» [123].

Важливу роль збереженні кулінарних традицій відіграють кулінарні книги. Дослідження кулінарної мови на всіх рівнях мови набуло популярності в 70 рр. ХХ ст. Серед аналізів нормативно-правових актів в

кулінарних термінах він згадує роботи Труді Елхерт (1987) про синтаксис рецептів і Барбару Сандіг (1983) про типологію нормативних актів.

Рецепти в літературі в основному цікавлять письменників та публіцистів, наприклад *Література з кухні* Богуслава Дептули (2013) – зб. фейлетонів, яку також можна розглядати як кулінарну книгу, та *Zupa Franca Kafki* (2007) Марка Кріка – це белетризована збірка рецептів, у яких автор стилізує кожен спосіб приготування страви так, ніби насправді кожна зі страв виникла з книги, яка надихнула Кафку на створення цього рецепту. Кулінарія є також об'єктом вивчення не лише фахівців харчування, а й медиків, соціологів, етнографів, товарознавців. І «найчастіше найдостовірніші відомості про кухню минулих часів можна знайти в книгах, що мають дуже віддалене ставлення до кулінарії. Поезія, проза та театр є свідченням про гастрономічне сприйняття кожного суспільного прошарку» [111].

Дослідження та опис гастрономічних традицій та звичаїв цікавить також філологів. Значна кількість українських та зарубіжних дослідників займалася вивченням *гастронімів* у різних аспектах. Н. Загнітко на матеріалі української мови аналізує структурно-семантичні особливості назв страв та напоїв у східностепових говірках Донеччини, Е. Гоца здійснила лексико-етимологічний аналіз назв страв та посуду в Карпатських говорах. Селіванова О. вивчала гастроніми з погляду лінгвокультурології, розглядаючи, як назви страв відображають національні традиції та культуру. Жайворонок В. аналізував етнолінгвістичні особливості української гастрономічної лексики, зокрема її зв'язок із народними звичаями та обрядами. Масенко Л. досліджувала мовні засоби репрезентації національної культури, включаючи гастроніми, як частину української мовної картини світу. Костилева Л. С. займалася питаннями діалектних особливостей гастрономічної лексики, вивчаючи, як регіональні назви продуктів і страв відображають локальні культурні особливості.

На початку минулого століття гастрономія розумілася насамперед як «вище мистецтво приготування смачних страв і вміння знавців вибирати їх».

На думку Ф. Павленкова, гастрономія – найвище мистецтво приготування столу та вміння відповідного підбору страв.

Аж до ХХ століття так називався взагалі вишуканий та тонкий смак у галузі їжі. На початку ХХ століття гастрономією стали називати всю сукупність високоякісних продуктів харчування (спочатку зосереджених у закусточних, ресторанах, а потім і в магазинах).

Прикметник *гастрономічний* поєднується за значенням з іменником *гастрономія* (від грец. *gastronomia* – «мистецтво приготування їжі», що утворене від іменників *gaster* – «шлунок» і *nomos* – «закон»). У тлумачному словнику української мови термін «гастрономія» має два значення: 1) знання та розуміння кулінарії; 2) продукти харчування, переважно закусточні.

На наш погляд, існуючі різні дефініції терміна «гастрономія» здебільшого доповнюють одна одну, акцентуючи увагу на будь-якому, суттєвому, з погляду авторів, аспекті цього поняття.

2.3. Гастронім у складі фразеологічної одиниці

Особливості національної гастрономічної культури найповніше відображені у фразеології. «Вживання їжі як культурний феномен призводить до необхідності ціннісного осмислення світу через метафору чи фразеологію». Фразеологічні одиниці із гастрономічним компонентом становлять значну частину фразеологічного фонду польської мови. Наприклад, *mieć miód w ustach, nawarzyć kaszy, kot jajka nie zniesie* тощо. Завдяки своїй лаконічності та образності вони мають велику комунікативну значущість.

Ми у нашому дослідженні оперуємо терміном компонент-гастронім (КГ). Тому, **ФОГК** трактуємо як ФО, у складі яких присутній один або декілька компонентів-гастронімів, тобто назви продуктів харчування рослинного чи тваринного походження, смакових додатків, сировини, приправ, солодощів, готових страв або напоїв.

Смислова структура ФОГК – це набір впорядкованих сем, що

утворюють семантику ФОГК. Компонент-гастронім є лексемою, що складається з окремих значень – семем, які у свою чергу складаються з найдрібніших часточок значення – сем. «Слівністю» гастрономічного компонента відповідно до «внутрішньої цілісності» є його семантичною значущістю, а також «слівність» відіграє важливе значення у створенні цілісного фразеологічного значення [11, с. 75].

Значення слова у складі ФОГК, яке позначає їжу чи напої, послаблюється, що створює умови для семантичного зсуву. Входячи до ФОГК, компоненти-гастроніми втрачають своє номінативне значення і предметну спрямованість. Колишні архісеми згасають або повністю зникають, диференційні семи трансплантуються в ядерні, а потенційні семи можуть актуалізуватися, займаючи передній план фразеологічного значення [5, с. 21]. Наприклад, слово *masło* має одну семему: отриманий з молока жир, який зазвичай використовується як хлібна намазка. У названій семемі можна виділити архісему – «продукт харчування» і диференційні семи – «молочний жир» та «хлібна намазка». У ФОГК *coś idzie (poszło) jak po maśle – coś idzie (poszło) bardzo łatwo; coś udaje (udało) się bez najmniejszych problemów; przedsięwzięte działania nie napotkały żadnego oporu, żadnych przeszkód; wyglądać jak pączek w maśle – wyglądać doskonale; masło maślane – jedno i to samo*. Лексема *masło* не представлена ні архісемою, ні диференційними семемами. У першій ФОГК відчутна сема «достатку», у другій – «досконалості», у третій – «незмінність чогось». Асоціація масла з достатком зумовлена високою вартістю цього продукту та недоступністю для широких верств населення.

КГ у межах ФОГК може по-різному поєднуватися з іншими словами-компонентами. Вибірковість мови в словосполученнях породжує ідіоматичність, національну самобутність і виразність, оскільки обумовлюється позамовними (предметно-логічними), мовними, соціолінгвістичними, психолінгвістичними факторами та базується на знаннях людини про навколишнє середовище. Вільна сполучуваність не має

внутрішньомовних обмежень. Слово має здатність поєднуватися з усіма семантично сумісними словами (преференційність) [120, с. 140–141]. Преференційний зв'язок притаманний для семантично нейтральних слів. Компоненти ФОГК переосмислюються. Завдяки асоціаціям за ними закріплюється поняття, яке може бути реалізоване тільки в певному лексичному середовищі. Тому КГ сполучується з деякою кількістю елементів, або й з одним. Це викликає залежність КГ ФОГК від контексту та його абсолютну вибірковість. Сполучуваність КГ з іншими компонентами у складі ФОГК призводить теж до ідіоматичності, тобто до виникнення поодиноких сполук з цілком переосмисленим значенням. Роль КГ у створенні цілісного значення досліджуваних ФОГК є різною. Заперечна значущість КГ виражається у відсутності спільних семантичних елементів у словниковому значенні даного компонента і в цілісному загальному значенні ФОГК. Приміром, у семантиці ФОГК *nawarzyć piwa / bigosu – spowodować jakiś kłopot, nieszczęście; natrząść komu gruszek – wytargać kogo za włosy* повністю відсутні диференційні семи лексем *piwo, bigos, grusza*. Значущість усіх компонентів ФОГК означає її повну семантичну нерозкладність. Фразеологічне значення не базується на прямих чи переносних значеннях КГ, а опирається на ситуативний зміст [120, с. 113].

Мотиваційною базою групи ФОГК є словосполучення, що ґрунтуються на певних історичних фактах, звичаях, традиціях польського народу, для тлумачення яких потрібне етимологічне пояснення. Дослівне значення словесного комплексу *dać arbuza – odpowiedzieć odmownie na oświadczeniu*, пов'язане з традицією, коли під час освідчення дівчина відмовляла, то давала жениху гарбуза (кавуна). Тому, коли мова йшла про кавун, в уяві представника польського етносу часто виникала асоціація пов'язана з важливим моментом.

Висновки до другого розділу

Отже, кухня відіграє величезну роль у просуванні кожного регіону

завдяки різноманітності та специфіці харчових продуктів і страв, характерних для цього регіону. Смак національної кухні – це не тільки спосіб приготування та приправлення страв, форма їх подачі, а й якість та смак продуктів, з яких страви виготовлені. Польська кухня не є однорідною. Своїм особливим характером регіональні продукти завдячують передусім методам виробництва, якими славиться певний регіон, інгредієнтам, які використовуються у виробництві, і тим природним факторам навколишнього середовища, які часто мають значний вплив на якість місцевих продуктів.

Відповідно, гастрономія та ставлення до їжі та напоїв – це важлива ціннісна орієнтація будь-якого суспільства. Важливу роль збереженні кулінарних традицій відіграють кулінарні книги. Значна кількість українських та зарубіжних дослідників займалася вивченням *гастронімів* у різних аспектах. ФОГК трактуємо як ФО, у складі яких присутній один або декілька компонентів-гастронімів, під яким / якими розуміємо назви продуктів харчування рослинного та тваринного походження, смакових додатків, сировини, приправ, солодоців, готових страв або напоїв.

Відображення в мові та культурі різних націй, а також розуміння гастрономії та знання тонкощів кулінарних знань. Виникнення культурних явищ і культур тому вивчає багато наук, зокрема і філологія. Фразеологічні одиниці з гастрономічним компонентом більш детально будуть проаналізовані у третьому розділі нашого дослідження.

3. ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З НАЙМЕНУВАННЯМ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Фразеологізми, як ми зазначали раніше, описують звичаї, традиції, вірування та загалом культурну традицію народу, що збереглася в мові. Вони також опосередковано є джерелом знань про повсякденне існування людей, а їжа і напої є елементом цього повсякденного життя і водночас однією з основних людських фізіологічних потреб. Конкретні страви та процес споживання є вираженням групової або соціальної приналежності. Деякі страви мають певну символіку, глибоко закладену в культурі того чи іншого народу. Не існує їжі, яка б була універсальною та придатною для всієї світової спільноти.

Фразеологічні одиниці, компонентами яких є назви страв, напоїв і продуктів, можна трактувати як спробу показати старовинний спосіб харчування поляків, зокрема повсякденні та святкові страви. Зважаючи на образне чи навіть символічне значення фразеології її можна представити і як мовний образ стосунків людини з навколишнім середовищем, у контексті культури, традицій і релігійних звичаїв. Фразеологія в широкому розумінні (яка, крім фразеологізмів, включає прислів'я), є антропоцентричною за своєю природою [101, с. 329 – 330]. Аналізуючи назви продуктів, напоїв і страв, ми намагалися відобразити елементи старого побуту, включно з звичаями та культурою, що є наче тлом, що пояснює вживання назв страв у ФО.

Матеріалом дослідження стали понад 750 фразеологізмів і прислів'їв сучасної польської мови, вилучених шляхом суцільної вибірки з лексикографічних та фразеографічних джерел польської мови, зокрема з *Księgi przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich* (Adalberg 1889–1894) і трьох томів *Nowej księgi przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (Krzyżanowski 1969–1972), а також зі *Słownika frazeologicznego języka polskiego* авторства С. Скорупки.

3.1. Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «борошняні вироби»

Загалом у ФОГК найбільша кількість ФО з компонентом «*chleb*», оскільки це була і залишається основною їжею людини. Проблемою значення цього продукту в харчуванні людини, його символіки та багатозначності лексеми «*chleb*» займалася значна кількість науковців. Зокрема, це питання висвітлено таких в таких працях: *Chleb w tradycji ludowej* [95], *Chleb nasz powszedni: o pieczywie w obrzędach, magii, literackich obrazach i opiniach dietetyków* [90], *Chleb w folklorze polskim – w poszukiwaniu znaczeń* [138], а також статті: *Językowy obraz chleba w Biblii i przysłowia* [56], *O chlebie powszednim. Nazwy chleba i wyrobów piekarniczych w języku polskim i rosyjskim* [33], *O chlebie naszym powszednim – motyw chleba w kulturze i języku polskim* [132], *Chleb w życiu codziennym społeczności wiejskiej* [67], *Chleb i sól w obrzędzie weselnym (na przykładzie południowego Podlasia)* [105]. У деяких дослідженнях мовний і культурний образ хліба характеризується як частина ширшого опису польської фразеології: *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków* [141], *Nie święci garnki lepią: obraz rzemiosła utrwalony w polskiej frazeologii* [109], *O jedzeniu i pracy – na podstawie polskich przysłów* [62], *Nie trwam o jedzę, kiedy dobrze siedzę. O jedzeniu i żarciu w paremiologii polskiej dawnej i współczesnej* [130], *Językowy obraz pożywienia ludności wiejskiej w sytuacjach niedostatku materialnego (na przykładzie wybranych frazemów)* [110].

Хліб є основою харчування людини, його не замінять ніякі інші страви чи предмети розкоші: *Bez chleba smutna biesiada; Chleb i woda ludzka wygoda; Aż miło na duszy, jak świzy chlib pusu; Chleb się nie przeje; Kto ma chleb, ten ma wszystko; Bez chleba i zwierzyzna nie smakuje*. Хоча в мовній свідомості це повсякденна, невитончена їжа, це також синонім життя та праці, наприклад: *Chleb z wodą życie utwierdzają; Za chlebem ludzie idą*. Наявність хліба вказує на достаток і мирне життя: *Chleb i woda ludzka wygoda; Kto ma panem, ten jest panem*. Проте народна мудрість застерігає від несприятливого впливу

достатку на ставлення людини до життя, що виявляється у формі зухвалості та не смиренності: *Chleb ludzi bodzie; Nie trzeba chlebem gardzić; Kto chlebem gardzi, to nim Pan Bóg bardziej.* У ФО фіксуються позитивні людські характеристики – щедрість і милосердя. відповідно хлібом треба ділитися з іншими, хто перебуває в менш привілейованому становищі: *Chcesz się dostać do nieba, nie żałuj biednym kęsa chleba.* Проте найбільш часто згадувана риса, необхідна людині в контексті володіння хлібом, – працьовитість: *Kto na chleb pracuje, Boga chwali; Chleb pracą nabyty bywa smaczny i syty,* а неробство, у осуджується і є причиною нещастя і злиднів: *Kto nie pracuje na chleb, nie godzien, aby go jadł; Chleb płacze, gdy go darmo jedzą.*

Аналізуючи образ хліба в польській фразеології, неможливо оминати поширену проблему поваги до хліба. Хліб – це Божий дар, який забезпечує існування людини, тому до нього потрібно ставитися з належною повагою та благочестям. У ФО є ряд порад, як поводитися з цим хлібом: *Nie rzucaj chleba, bo go sam nie będziesz miał* (Ad); *Kto chlebem gardzi, to nim Pan Bóg bardziej.* Хліб також є реквізитом (часто в поєднанні з сіллю), яким можна благословити та об'єднати людей: *Chlebem i solą ludzie sobie ludzi niewolą; Kto na ciebie kamieniem, ty na niego chlebem.* Деякі з розглянутих ФО закріплювали страх людей перед ситуацією, коли хліба не бракує, а їсти важко. У них виявляється відсутність зубів, що символізує старість: *Co mi po chlebie, kiedy nie tam zębów w gębie.* Більшість цих ФО, однак, містить втіху, що хліб важче дістати, ніж спожити: *Łatwiej o zęby do chleba, niż o chleb do zębów.* Ця ж істина стосується і відсутності ножа, який не викликає великого занепокоєння, коли є багато хліба: *Kto ma chleb, znajdzie i nóż do niego.*

Крім хліба, до складу фразеологізму входять такі види хліба, як колачі, млинці, булочки, обважанки, пряники та пампушки. Найчисельнішими є колачі, які колись належали до розкішних хлібобулочних виробів і були обрядовим весільним хлібом: *Bez kołaczy nie wesele.* Їх унікальність і смак поставлені в ФО на противагу повсякденності та буденності хліба чи вівсяних млинців: *Dobry chleb, gdy kołacza nie masz; Kołacza pragnij, lecz*

chleba nie porzucaj; Dobry i owsiany placek, gdy nie ma kołacza. Широко відомо, що отримання цього вишуканого хліба залежить від важкої праці: *Bez prace nie będą kołacze; Żeby mieć kołaczy, trzeba użyć pracy*, а його виняткова значущість підкреслена у таких прикладах: *Jak kołacz jest rzadko, to lepiej smakuje; Chowaj się na kołacz.* Лексема *kołacz* це також символізує корисну справу, яку не слід відкладати, в іронічному висловлюванні: *Rzuć kołacz za las, a powracając go znajdziesz*; воно також може вказувати на власність, життєві досягнення, у фразі, зверненій до особи, що живе на чужому: *Nie twojej macierzyzny kołacz.*

У минулому також, окрім колачів, випікалися для багатших верств суспільства пряники (*pierniki*), які спочатку називалися *miodownik*. Місити тісто для пряників доводилося міцним дівчатам, бо воно було дуже жорстким і густим. Воно могло зберігатися тривалий час, а найважливішою складовою цього тіста була закваска – «(...) чим давніша була. Вона (закваска) була настільки цінною, що була частиною посагу нареченої» [135, с. 17]. Цей тривалий термін зберігання відображається в терміні з негативним значенням – *stary piernik*. Лексема *piernik* також з'являється у дуже знайомому поєднанні з досить далеким за значенням словом *wiatrak*, що описує відсутність зв'язку між будь-якими справами: *Co ma piernik do wiatraka!* Цей розкішний хлібобулочний виріб за своїм кольором також можна порівняти з добре обпаленою цеглою: *cegła jak toruński piernik; czerwony jak toruński piernik.*

Випікання коржів описується як типово жіноче заняття, яке викликає у жінок поганий настрій: *Nie leż babie w drogę, kiedy placki piecze: bo cię żgnie ożogiem, aż z siebie pocięcie.* У прислів'ях цієї групи в аксіологічному аспекті вівсяні млинці виявляються менш вартісними, хоча в голодний час цінується і ця випічка: *Jak się chce jeść, to i placek z owsa dobry.*

Образ булки в ФО має позитивне забарвлення. Цей сорт білого хліба смачний і цінується, про що говорять ФО, які підкреслюють легкість і задоволення від їхнього поїдання: *Dobre bułki z makiem, kto kupi, to zje ze*

smakiem; bułka z masłem, чи значне зацікавлення цим продуктом: *coś sprzedaje się, idzie, rozchodzi się, poszło itp. jak świeże bułeczki*. До незаперечних переваг булок можна віднести також низьку ціну, обумовлену їх невеликими розмірами: *To jak bułka za grosz*, проте булка також є дуже цінною. Якщо невістачає хліба: *Droga bułka za grosz, kiedy chleba nie widzi*. Кругла форма традиційних булок окреслена ФО *okrągły jak bułka; okrągła buzia jak bułeczka*. Менш типовий вид булочок – довгасті ляльки (*podłużne kukielki*), предзентовані в ФО як смачний і привабливий продукт: *Dobra kukielka z masłem; Tak dobra kukielka, jako i biały chleb*, через які можна висловити доброзичливе, хоча і не завжди взаємне ставлення до іншої людини, *Ja do niego z kukielkami, a on do mnie z kulakami*, або здійснити угоду, вигідну для обох сторін, *Wzajemna to kukielka, wzajemne usługi*.

Іншим цінним і улюбленим хлібобулочним продуктом був і залишається *обважанек, Obwarzanek, mój (nasz) kochanek*, тобто дрібне печиво, виготовлене після попереднього приготування. Зазвичай вони коштували мало і були невеликими, про що йдеться у ФО, яка описує людину з зайвою вагою, *Zjesz za grosz obwarzanek, nim go wkoło obejdiesz*. Незважаючи на низьку ціну на *обважанки* (порівняно з дешевизною оселедців), народна мудрість рекомендує бути поміркованими в їх споживанні, адже будь-яка марнотратство може призвести до бідності: *Kto jada obwarzanki i śledzie, to fortunę przewiedzie*. Кільцеподібну форму *обважанка* ілюструє ФО про невиконану обіцянку: *Skończyła się obietnica, będzie dziurka z obwarzanka*. Також *обважанек* вважався гарним і практичним подарунком для не дуже знайомої людини, який не пропаде даремно, навіть якщо він не сподобається одержувачу: *Kupować obcemu można tylko obwarzanek, bo gdy go nie przyjmie, to sam zjesz*.

Пончики, які все ще високо цінуються серед солодкої випічки, у польській фразеології представлені як тістечка, які готують у фритюрі наприкінці карнавалу, *tlusty jak pączek w zapusty*. Як писав Єнджей Кітович: «Якщо вдарити в око старосвітським пончиком, воно могло би посиніти;

сьогодні пончик такий пухкий, такий легкий, що коли стиснути його в руці, він знову розтягується і розбухає, як губка [85, с. 440]. Пухнастість і пухкість цієї більш сучасної версії пончиків відображені в цьому порівнянні: *wyglądać jak pączek w maśle*.

Страви бідніших верств населення включають різні види вареників і клюсків. Вареники (*pierogi*) охоче їли переважно селяни, про що свідчать паремії: *Kiedy pierogi, to i owszem; Chata bogata nie węglami, ale pierogami; Kocha się, jak polak w obczyźnie, panek w pańszczyźnie, chłopek w pierogu, a rusin w barłogu*. Вважали їх за здорову та поживну страву, *Nie utuczysz go, choćbyś mu ruskie smażył pierogi*, які також можуть зашкодити лише особі з поганим станом здоров'я: *Choremu brzuchowi i pierogi zaszkodzą*. Вареники пов'язані з постаттю годувальника бідних – св. Яцек Одровонжа, *Wygląda, jak św. Jacek z pierogami*, якому в легенді приписується рецепт цієї страви. Акт розігрівання вареників символізує помсту, *odpieć komu pierogi* (*oddać wet za wet*).

Пельмені (*kluski*) в ФО представлені як проста, але поживна страву, яка, як і все інше, смакує, якщо в домі панує злагода, *Przy zgodzie dobre i kluski na wodzie*. Прислів'я закликають їсти їх з маслом, *Dobre kluski bez pietruszki, tylko masła włoż*. Пельмені, збризкані олією, оцінюються як приниження, *Wielki mi rarytas – kluski z olejem*, якщо подаються з капустою, то становлять основну селянську їжу: *Chłop bez klusek, kapusty, miewa brzuch pusty* (Ad). Проте народна мудрість ще раз застерігає від непоміркованості та ненаситності: *Do klusków nie jedz chleba; Nie bierz dwóch klusków w gębę, bo się udawisz*. Як і у випадку з багатьма іншими продуктами харчування, у випадку з пельменями фразеологія підкреслює набагато більшу цінність цієї страви, ніж делікатесів, які ще потрібно приготувати: *Lepsze kluski na misie niż gołąb na dachu*. Словосполучення *ciepłe kluski* за схожістю з цими м'якими і теплими виробами створюється образ повільної та млявої людини, а до фразеології *Wdzięczy się, jak kluska w misie*, маючи на увазі апетитний вигляд посудини, наповненої описаною стравою.

3.2. Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «овочі»

Овочі, які використовувалися в польській кухні, подавали майже виключно у вареному вигляді. Винятком були редиска та огірки, які використовували для приготування огіркового супу [91, с. 131]. Найбільш часто споживаною була капуста, яка мала багато смакових і корисних властивостей: «вона була економічною у використанні, зберігала відносно велику масу після варіння порівняно з іншою зеленню, а також могла зберігатися квашеною» [121, с. 248–249].

Капуста була основою багатьох різноманітних калорійних страв з круп, м'яса, гороху, сала і риби. Цей овоч присутній у понад 40 ФО. У деяких з них він представлений як основа сільської кухні: *Gospodarz bez kapusty miewa brzuch pusty; Póki kapusta w kłodzie, bieda nie dobodzie; Dla panów dobre wino, prostakom kapusta*. Її смак і калорійність підкреслено в ФО: *Kwaszona kapusta sama idzie w usta; Kapusta to siła; Od kapusty brzuch tłusty; Kapusta i flaki - dobry obiad taki*. Страви з капусти настільки прості, що використовувати якісь дорогі і вишукані добавки не варто, *Szkoda balsamu na kapustę i drogiego olejku na buty*, головне, важливо лише, щоб капуста була правильно приправлена: *Dobra i kapusta, aby tylko była tłusta; Kapusta kwaśna, ale niekraśna, trzeba by do niej wieprzowego sadła, toby się zjadła; Kapusty nigdy nie przekrasisz*. Більше того, як і бігос, приготований з нього, він смачніший, якщо його кілька разів розігріти, *Tylko odgrzewana kapusta dobra*. Можливо, саме ця простота страв з капусти стала причиною того, що її зображують втіленням дурості: *Głowa pusta jak kapusta*, а дехто вважає її за страву не занадто вишукану: *Nie zna się już do kapusty*. Про фізичні властивості капусти розповідають прислів'я: *Kapusty nie przesieka, baby nie przeszczeka; He liści na kapuście, tyle ludzi na odpuście*, а одна з ФО: *I kapusta ma swe zdanie*.

Безсумнівно, що ріпа споживалася значно менше, ніж капуста, хоча вона також знайшла своє місце в фразеології. Дослідник історії їжі Ярослав Думановський вважає, що ріпа «функціонально була найближчою до ролі, яку зараз відіграє картопля» [61, с. 256]. Інші джерела повідомляють, що ріпу

їли вареною та тушкованою з сіллю та жиром або з м'ясом, а також сушеною, запеченою та копченою, але сухий варіант ріпи не був однією з улюблених страв у польській кухні [121, с. 249], *rad jak suchej rzepie; Sucha rzepa, karpiele, i to jeszcze w niedzielę; Będiesz i ty suchą rzepę gryzł*. ФО підкреслюють легкість кусання ріпи (*jak rzepę gryźć*) і її гострий, злегка пекучий смак (*Po rzepce to się szepce*). Цей овоч містить багато поживних речовин, які позитивно впливають на здоров'я та самопочуття, про що свідчать ФО: *Kto się naje rzepu, to ma brzuch jak cepu; jędrny (zdrowy) jak rzepa; chłop jak rzepa*. ФО про надмірний індивідуалізм і відсутність спільноти в дії, мабуть, найбільше вкорінене в мовній свідомості поляків – *Każdy sobie rzepkę skrobie*. Лексема *rzepa* функціонує також як евфемізм у твердженні, що нерозумній людині не можна доручати щось надто складне, бо вона може це зіпсувати: *Rzepę chłopu, nie zegarek*, що вказує про те, що ріпа входила в раціон сільського населення.

Серед бобових найпопулярнішим у старопольській кухні був горох, який споживали майже так само, як і крупи, як у селі, так і в місті, у вигляді густого супу або як додаток до страв [121, с. 248]. Цей факт підтверджується ФО: *Kiedy jest tylko groch w chałupie i kapusta w kłodzie, to bieda nie dobodzie, boć kapusta to nasza gospodyni, a groch to gospodarz*. Горох представлений у ФО як здорова та ситна їжа, на відміну, наприклад, від рису, який завозився до Польщі в невеликих кількостях і з'являвся лише в заможних домівках: *Grochowy rok – dobry rok; Kto je groch, żyje doch, a kto ryż, ten zdechnie dziś; Jedz, chłopie, groch, bo dobry groch*. Горох традиційно поєднується з капустою, символізуючи безлад і хаос, *groch z kapustą; Kiedy w brzuchu pusto, w głowie groch z kapustą*, також хвалять варіант гороху з беконом, *Groch bez szperki jak człowiek bez serca; Groch ze słoniną, rzepa z baraniną*. Фізичні характеристики гороху, такі як сферична форма і твердість зерен, проілюстровані в ФО: *groch o ścianę rzucać* (o działaniu nie przynoszącym rezultatu) oraz *jak groch na bębnie* (o człowieku ruchliwym i niespokojnym).

Сочевиця та квасоля були на польських столах набагато рідше, ніж

горох. Зафіксовано лише один фразеологізм зі словом *soczewica*, підкреслюючи низьку цінність страви з цього овоча, *sprzedać (oddać) za łyżkę (miskę) soczewicy (za nic)*. У півтора десятках фразеологізмів зустрічається слово *bób*. Вони відображають, серед іншого: корисність цього овоча при нестачі інших продуктів, *Dobry bób, kiedy jest głód; kiedy nie ma głodu, to się nie chce bobu*. Однак це не одна з найулюбленіших страв, як вказують ФО *zadać bobu (dać się we znaki, dokuczyć); czarnego przyrzucić bobu (gotować zły los, niedolę)*. Порівняно з іншими продуктами харчування боби також мають негативну оцінку, *Jada bób, a udaje, że je migdały*. Зерна в нього дрібні та грубі, що, мабуть, і є мотиваційною основою ФО *chłop, jak z bobu gajdy (o niezgrabnym mężczyźnie)* [117, с. 231]. Ця поширена бобова рослина також згадується в ФО, яка викриває відсутність певних знань: *Zna się na tym, jak bób na kwaśnym mleku*. Інші ФО свідчать, що боби не були дефіцитним продуктом, їх зазвичай було багато: *Jest tego jak bobu; Dzieci jak bobu, a chleba ani krzynki*, і вживання його в надмірних кількостях може обмежити інтелектуальні здібності людини, пор. *Prawi, jak objadszy się bobu (mówi niedorzeczności, głupstwa)*.

Здавна вживаними в польській кухні овочами є цибуля та часник, які в окремих фразеологізмах виступають разом, хоча й протиставляються один одному: *Ja o cebuli, ty o czosnku; Posłać go po cebulę, a on czosnku przyniesie*. Хоча цибулі приписують риси дурості, *głupi jak cebula*, і підкреслюється її невелика вартість, *Niewarte jednej pieczonej cebuli*, однак її відсутність на кухні свідчить про велику бідність: *Ni cebulki, ni w co wkrajać*. Народна мудрість також нагадує про тяжкий і болючий вплив розрізаної цибулі на очі того, хто її ріже: *z cebuli płakać; Oczy czerwone, jakby je cebulą ponacierał*. Округла форма цибулі є основою для порівняння *oczy jak cebule*, а її шарувата структура стала основою для терміну *ubierać się na cebulę, na cebulkę*.

У ФО часник постає передусім як овоч із сильним і стійким запахом, який до того ж надовго зберігається в подиху того, хто його їсть, *Kto czosnku*

nie jada, z gęby mu nie cuchnie; Temu mile piżmo, a temu czosnek. У ФО Czosnek głowę ma białą, a ogon zielony описуваний овоч забарвленням частин спонукає до паралелі з літнім, сивим, але сповненим юнацької енергії чоловіком. Поняття багаторазової зміни місця проживання чи професії, що негативно впливає на життя людини, було проілюстровано в прислів'ї: *Czosnek trzykroć przesadzony obraca się w truciznę.*

Овочеві новинки, введені в меню, як-от салат, каперси, цвітна капуста та селера, не сприймалися в Польщі добре, а часто навіть ставали об'єктом жартів і насмішок [84, с. 305]. Як пише К. Бокенгейм, «kamień obraży stanowiła sałata» [43, с. 40], нелюбов до цих овочів знайшла своє відображення у ФО: *Dobra to dla Włocha żaba, a do niej sałata; Włoch się sałatą karmi, Polak po niej schudnie.*

У XIX столітті картопля стала популярною на польському столі, і з часом вона замінила редиску та ріпу, якими раніше харчувалося сільське населення. Ці овочі мали значний вплив на дієту поляків, вони стали конкурентоспроможним продуктом по відношенню до круп, але, перш за все, вони були засобом від загрози голоду [46, с. 137], хоча «тривалий час поляки не любили картоплю, вважали її шкідливими для здоров'я, вони навіть розповідали про це мешканцям Ксенжі» [69, с. 43–44]. Картопля, поряд з капустою, займала місце в щоденному меню бідніших верств суспільства, інші овочі споживалися в значно менших кількостях [91, с. 343–344]. Картопля загалом у лексичному матеріалі оцінюється позитивно, хоча через пізню появу в польській кухні вислови, що їх описують, становлять невелику за обсягом групу.

Великі розміри деяких картоплин стали мотиваційною основою для порівняння «*nos jak kartofel*», тоді як акт невиразної мови стереотипно порівнюється з розмовою з повним ротом цього овоча, поширеного в польській кухні: *Mówi, jakby miał kartofle w gębie.* Ненажері приписують здатність з'їдати неймовірну кількість картоплі та борщу в гіперболічному вислові: *Zjada zagon ziemniaków i sadzawkę barszczu.*

Важливу роль у харчуванні польського населення відігравали гриби. Про це свідчить велика кількість їхніх назв польською мовою: «*syrojeszki, chrząszcze, czyli chrząstki, świniarki, pieprzniki, gołąbki na Rusi zwane hołubki, gąski, jelonki, kutmanki, opieńki, zielonki, mleczaje, babki, pożarki, maśluki*» [69, с. 31–32]. Як зазначають автори дослідження *Kuchnia Słowian. O żywności, potrawach i nie tylko*, поляки дуже цінували цей дар природи, на відміну від їхніх германських сусідів [104, с. 63]. Гриби займають унікальне місце серед усіх продуктів, які використовуються в польській кухні: «в народній культурі гриби «були позначені клеймом незвичайності, як таємні товари, вкрадені у мешканців того світу». Саме збирання грибів сприймалося як експедиція в невідоме» [78, с. 145]. Культурний антрополог Рох Суліма наголошує, що пошуки грибів порівнюють із блуканням у потойбіччі, з блуканням іншим, нереальним світом, а гриби, які ростуть вночі, за відсутності людей, є чимось зі сфери снів [142]. У польській кухні гриби найчастіше сушили у великих кількостях і пізніше додавали в різні страви – супи, галушки, капусту, бігос та інші. У ХІХ столітті було зібрано близько 30 видів грибів, і гриби також з'явилися в багатих домівках [91, с. 263].

У досліджуваному лексичному матеріалі ФО з компонентом гриб становлять невелику групу (бл. 30 одиниць). З одного боку, гриби вважаються одним із проявів заможного сільського життя, *Grzyby, ryby, mąka, łąka*, з іншого боку, вони вважаються доброю їжею лише за відсутності інших продуктів, *Lepszy grzyb, jak nic; Kiedy nie ma ryb, dobry i grzyb*. ФО *Grzyb, rydz – pańska potrawa* припускає, що саме цей вид грибів з'являвся і на столах заможних домів, тому зрозуміло, що шафранки цінувалися більше, ніж звичайні гриби, які були зафіксовані в приказці, що означає щось неважливе, дрібниця: *To jest bedka*, і в прислів'ю, що є іронічною подякою для скупого господаря: *Dziękując za bedlek, tam doma dość rydzów*. Відповідно до позитивної думки про *rydz* видається невиправданим зміст одного з дуже поширених польських прислів'їв – *Lepszy rydz niż nic*, тому варто згадати цілком імовірну тезу, що названий вислів не стосується гриба

під назвою *mleczaj rydz*, але до рослини під назвою *lnianka siewna* або *lnicznikiem siewnym*, дуже невибагливий, що росте на бідних ґрунтах, насправді бур'ян з посівів льону, з якого виробляли шафранову олію, часто рятуючи від голоду в переджнивний сезон [88, с. 122–125]. В інших ФО рижики символізують здоров'я, пор. *zdrów jak rydz*, вони служать об'єктом порівняння для червоних предметів, *czzerwony jak rydz*, а пошуки цих цінних грибів асоціюється з ускладнення, *Idzie jak po rydze* (powoli, niechętnie).

Народна мудрість наголошує, що під час збирання грибів знання про них є надзвичайно важливими, пор.: *Trzeba znać rodzaj bedlek, kto chce grzyby zbierać*. Інша порада, що міститься в прислів'ї, вимагає, щоб грибні страви (поряд з рибою і м'ясом) їлися з великою кількістю вина.: *Grzyby, ryby, wieprzowina – potrzebują szklanki (sporo) wina*.

3.3. Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «фрукти»

ФО підтверджують, що на польських столах також були фрукти, які, як описують історики, часто походили з домашніх фруктових садів, а в деяких багатих будинках – також із палацових оранжерей [111, с. 254]. Найчастіше згадуються місцеві фрукти: яблука, горіхи, сливи та груші, в окремих ФО зустрічаються назви екзотичних фруктів, наприклад, ананас, лимон, інжир чи кокос.

ФО з компонентом *jabłko* підкреслюють кислуватий, іноді гіркуватий смак цього фрукта: *amator kwaśnych jabłek; I kwaśne jabłko robak gryzie; Zbił go na kwaśne (gorzkie) jabłko; zjeść kwaśne jabłko* та його схильність до псування під впливом інших зіпсованих фруктів: *Jedno zgniłe jabłko wszystkie zarazi; Połóż zdrowe jabłko przy zgniłym, to wnet zgnije*. Іноді псування не видно зовні, це можна помітити лише після смаку: *Nie każde takie jabłko wewnątrz, jak zewnątrz; Trudno poznać jabłko, póki nie ukusisz*. Яблука іноді ставлять у пару з грушами, як у прислів'ї *Non omnibus omnia apta, nie wszystkim gruszki, drugim jabłka*, де кожен плід означає різну долю, різну життєву ситуацію, а груші в цій парі цінуються вище. Останні також виступають разом із

петрушкою у виразі, що викриває відсутність логіки: ні *ni z gruszki*, ні *z pietruszki*. Народна мудрість застерігає від впливу груш у на шлунко-кишкоовий тракт: *Od gruszek boli brzuszek*, і вказує час, коли їх їсти: *Gdy osy obσιάdą gruszkę, pewnie dojrzała już i słodka*. У ФО також є коментарі, що ілюструють спосіб збирання груш: *Gdy nie padną trzęsione, nie trzeba rwać gruszek; uderzyć w wierzch gruszki* (trafić w sedno); *natrząć komu gruszek* (wytargać za włosy). Плач про те, що найсмачніші груші потрапляють диким звірам, виражений у приказці «*Najsłodsze gruszki spadają same dla niedźwiedzi*. Приказка *nie zasypiać gruszek w popiele* застерігає від наслідків упущення важливого і вирішального моменту, нагадуючи про старий спосіб сушіння груш під час заготівлі на зиму. Вплив якості продукту на смак страви, приготовленої з нього, розкривається в приказці *Jaka gruszka, taka juszka*, де йдеться про подібність характерів батьків і дітей.

Мотиваційною основою прислів'їв із компонентом горіх є його характерні частини – тверда шкаралупа, яку треба розколоти, та цінне ядро: *Orzech ma twardą łupinę, a jądro smaczne; Kto chce orzech zjeść, niech zgryzie łupinę*, але якщо горіх усередині порожній, то він нічого не вартий *Niewarte pustego orzecha; nie dać złego orzecha* (ніс не даć). Розколювання горіхів потребує великої сили, тому виконувати цю дію на чийсь голові неприємно для об'єкта, наприклад, *komuś na głowie łuskać* (dokuczać komuś). Інша ФО також говорить про силу, необхідну для розколювання горіхів, яка рекомендує використовувати її також по відношенню до інших предметів, і навіть жінок прирівнює до них: *Orzech, stokfisz, niewiasta jednym kształtem żyją: nic dobrego nie czynią, kiedy ich nie biją*. Лущення горіха символізує складну справу, рішучий крок, *Przyszło na orzech* (czas na rozstrzygnięcie czegoś). Як тільки вона розбита, шкаралупа стає марним сміттям: *Dla nas orzechy, dla was będą łupiny; Nikt łuskin od orzechów nie chowa*, залишається смачна серединка, яку потрібно жувати. З одного боку, процес розкушування горіха представлений як легкий і швидкий, *jak orzech zgryźć*, pod warunkiem, że człowiek posiada odpowiednie uzębienie, por. *Częstuje orzechami tego, co nie*

ma zębów; dać temu orzechy, kto ich gryźć nie może; Twardy orzech do zgryzienia. З іншого боку, процес розкушування горіхів у роті нагадує зціплювання зубів і скреготіння ними від злості, що стало основою ФО *orzechy gryść* (pałac pienawiścią, szykować zemstę). Народна мудрість також застерігає не займатися цим заняттям у поганому товаристві: *Nie gryź z czartem orzechów* (nie igraj z ogniem).

Pierwsze śliwki robaczywki – одна з найвідоміших ФО, в якій згадуються сливи. У ньому йдеться про перші невдалі спроби, вказується на те, що в цих фруктах іноді зустрічаються черв'яки. Згадується в ФО і вплив сливи на травну систему людини: *U niego w głowie jak w brzuchu po śliwkach*, а мотиваційною основою ФО *jak śliwkę połknąć* (łatwo), *nos jak śliwka*, є їхні фізичні особливості – невеликі розміри деяких сортів і забарвлення.

У стародавній Польщі охоче споживали також ягоди, які, як зазначає Ян Станіслав Бистронь, «їли сирими або обробленими; вони також були однією з данини маєтку» [51, с. 469]. У ФО підкреслюється малий розмір цих продуктів, що дає можливість їх легко з'їсти, наприклад, *jak jagódkę połknąć*. Водночас похвальним є ставлення людини, яка навіть такою дрібницею готова поділитися з іншими: *Za zgodą trzech się podzieli jedną jagodą* (Ad); *I jagodą by się z nim rozdzielił*. У ФО із компонентом ягода є також застереження щодо псування, яке легко передається з одного плоду на інший, *Zgniła jagoda zdrową rozgnoi jagodę*, вказівка щодо особливостей збирання ягід: *Niedojrzalej nie zrywaj jagody*. Ягоди цінні для людини своїми плодами, їхнє листя ні для чого не потрібне, що підтверджує вислів, взятий з епіграми Яна з Веломовиць Гавінського: *Zbywszy jagody nie wab mnie na liście*, в якому ягоди символізують чесноту дівчини [93, с. 345]. Позитивна оцінка цих дарів природи покладена в основу кількох фразеологізмів, що підкреслюють красу, наприклад, *piękny jak jagoda; rumiany jak jagoda; policzki, usta jak jagody; dziewczyna jak jagoda*

3.4. Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «каша»

Іншою важливою групою продуктів, окрім випічки, вареників у польській кухні, були крупи, які отримували перетиранням зерен злаків, головним чином ячменю та проса [104, с. 170]. У польській мові трапляються ФО з компонентами *kasza, krupa/krupy oraz jagły*. Їх їли вареними, як з так званими грудочками або розсипчасті, іноді з маслом.

Іменник *kasza* виступає в ФО як синонім повсякденної їжі та оплати праці, особливо серед бідних верств суспільства, зокрема селян і дворової челяді, пор.: *Kasza – matka nasza; Kasza – wysługa nasza; Kasza nasza, a pański barszcz*. Часто означає просту, нехитру страву, приготування якої не потребує великих кулінарних навичок, пор. *Jak jest z czego, to i dureń kaszy nawarzy; Kaszka -fraszka; Nawet krup studzić nie umie* (niedołęga), а через часту появу на столі дуже поширена: *Kasza go w ząbki kole*.

Діяльність, пов'язана з крупою, від її варіння до охолодження або навіть плювання в неї, у фразеологізмах ілюструє неадекватну поведінку у стосунках з іншими людьми, *nawarzyć (narobić) kaszy* (narobić kłopotu); *dmuchać, pluć, komuś w kaszę; zjeść kogoś w kaszy* (omamić, oszukać). Годування крупою, у свою чергу, означає сватання, *karmić kaszą młodych; Zlej mi kaszy nawarzyła* (źle go wyswatała). Решта ФО зі словами *kasza* і *krupy* містять поради щодо приготування цього продукту та застереження щодо його високої температури після варіння: *Czekaj, aż kasza wre; Gorąca kasza w usta parzy; gorący, jak jaglana kasza; gorąca kasza* (o porywczym człowieku); *W pragnieniu woda, w żniwa pogoda, jedzenie w głodzie, przyjaciel w przygodzie, kasza osolona, i poczciwa żona rzeczy pożądane; Nie dosyć jest, chociaż kto w garnek krup nasypie, jeśli ich nie zamiesza, pewnie tu wykipie*. За словами Млинарчика, «гіперонімічна назва крупа не включала пшоняну крупу під назвою пшоно чи пшоняна крупа» [109, с. 56]. Пшоно цінувалося більше за інші сорти, про що свідчить ФО *Nie sięgaj przez krupy do jagieł*, яке є застереженням від самозвеличення. Пшоно було однією з весільних страв, про що свідчить давнє запрошення на весільну вечерю, яке зазвичай давали дружки молодого: *Proszę na te jagły, bo te jagły to się będą dobrze jadły*, хоча

прислів'я підтверджують, що ця крупа досить часто була на селянському столі, *Jagły, chłopski zając; Jagła jagłę goni; Jak jagły, tak jagły, aże się przejadły.*

3.5. Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «бігос»

У польській кухні здавна готували «бігос з капустою з різного м'яса, шматочками ковбаси та бекону, дрібно нарізаними та змішаними з кислою капустою, і це мало назву бігос хультайський» [85, с. 433]. У ФО ця страва асоціюється з багаторазово розігрітою, яка є сумішшю різноманітних залишків їжі та малоцінних інгредієнтів: *Bigos ze starej mioty; Bigos to wczorajsza potrawa; Tylko odgrzewany bigos dobry (smaczny); Ni to bigos, ni flaki*, і його приготування пов'язане з виникненням плутанини та хаосу, рог. *bigosu narobić.*

3.6. Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «суп»

До традиційних супів давньопольського походження *barszcz, krupnik, rosół, kapuśniak, żur, grochówka, zupa szczawiowa* та *chołodziec litewski* [69, с. 32–33]. Зібраний матеріал дослідження містить поодинокі прислів'я з компонентами *zupa, polewka, juszka*, що охоплюють загальні поняття, що стосуються цих страв: *Dużo polewki, a mało klusków; Wiele kucharzy – zła polewka; Bez garnka nie zrobi zupy kucharka; Z tłustego mięsa tłusta polewka; Kogo stać na juskę, tego stać i na pietruszkę; Nie stanie juszka za pietruszkę. Rosół, żur i czernina* згадуються в кількох ФО. У старопольській кухні *rosół* (раніше називався *ro[z]sole*) був бульйоном після тривалого варіння сушеного м'яса, з якого потрібно було вичавити сіль [43, с. 14]. Народна мудрість говорить, що випивши його, добре випити вина: *Po rosole wino, jakby dukata z kieszeni wyjął doktorowi.* Але якщо комусь не по кишені *rosół* або м'ясо з нього, то повинен задовольнятися тим, що має: *Lepsze swoje na smole, niżli czyje w rosole.* Традиційний *żur* у пареміології представлений як невибаглива страва простих людей: *wychowany na żurze (nieokrzesany); Na żurek nie ma*

dziurek, a na ciastko to je gniazdko. У ФО зберігся звичай відмовлятися від пропозиції, даючи нареченому *czarnej polewki*, відому з творів Адама Міцкевича: *Dostał odprawę: czerninę na potrawę.*

Більшість ФО з цієї групи пов'язані з борщем. Варто зауважити, що спочатку борщем називали відвар із квашеної рослини з такою назвою (борщ – *Heracleum sphondylium*), а лише пізніше борщ почали готувати з буряків і, нарешті, з самих буряків [69, с. 33]. Борщ варили двох варіантів – м'ясний і пісний з грибами і варениками. У прислів'ях пісний борщ називається рідкою і неситною юшкою: *Dwoje rzadkiego, a trzeci barszcz; Dwa grzyby w barszcz nieco za wiele.* Негативну оцінку такої скромної страви містить і зневажливий термін *barszczyk*, що характеризує людину без власної думки, а також у порівняннях, що вказують на низьку цінність і непривабливий смак цього супу: *tani jak barszcz; Jest jako barszcz, ani pomoże, ani zaszkodzi.* Однозначно більше цінується варіант густого борщу зі свининою, беконом, ковбасою чи куркою, а насамперед борщ, зварений на яловичій кістці, тобто т.зв. *gurze*: *Kiep barszcz bez rury; Przyda się, jak rura do barszczu; Gęsty barszcz czeladzi nie odstraszy.* Коли його досить багато, голод нікому не загрожує: *Gdzie jest barszcz, kapusta, tam chata nie pusta; Dobry barszczyk, ale mały garnczek.*

3.7. Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «м'ясні вироби»

Століттями м'ясо було продуктом, доступним лише найбагатшим верствам суспільства. Серед найпоширеніших видів м'яса яловичину називають найкориснішою та найпоживнішою. Окрім цього, на столи подавала також телятину та баранину. Свинина вважалася неповноцінним м'ясом, тому вона не була їжею заможних людей. З нього робили нарізку або подавали на так званий другий стіл, за яким сиділи слуги. Дичина та вирощена на фермах домашня птиця також займали важливе місце в придворній кухні [91, с. 129–130]. Сільське населення та міська біднота їли

м'ясо епізодично, під час свят і сімейних урочистостей, як пише Голебйовський: «Рідко і лише в урочистих випадках селянин їсть м'ясо, крім свинячого жиру, який прикрашає багато страв, і свинини, і іноді птиця; те, що краще має, приносить на продаж, щоб про інші нагальні потреби подбати» [69, с. 32]. У меню бідніших верств населення входили також дешеві тваринні субпродукти, які їли з крупою, горохом, капустою або в супі [84, с. 302].

У зібраному матеріалі ФО, що стосуються м'ясних страв, презентовані приблизно 150 одиницями. Окрім лексем – *mięso, zwierzyzna, ptak*, у ФО містяться також назви тварин, яких розводять для одержання м'яса, наприклад *wół, baran, Świnia, kura, gęś, indyk, kaczka* та, хоча й у значно меншій кількості, назви диких ссавців і птахів, наприклад *jeleń, sarna, zając, bekas, bażant, kuropatwa, cietrzew, przepiórka* та інші. Крім того, аналізовані ФО містять назви готових м'ясних страв, наприклад, *kotlety, pieczeń*, назви елементів туші тварин, наприклад, *kości, wątroba, słonina, schab*, а також назви м'ясних нарізок, наприклад, *kielbasa, szynka*.

У ФО з аналізованої групи мова йде про вищість мяса над іншими видами видами їжі, *Kaszka fraszka, jarzyzna perzyzna, chleb trawa, mięso potrawa; Kto mięso ma, o grzankę nie dba; Wolę zraz pieczeni spory niżeli kalafioru*, а також про високу ціну м'ясних страв, призначених лише для привілейованих верств суспільства, *Nie każdy ma prosię na Wielkanoc; Im mięso, a nam polewka zostanie*. Бідне населення змушене було задовольнятися менш цінними продуктами тваринного походження: ті, хто не їв м'яса, ласували кістками; *Kto nie jadał mięsa, temu kości smaczne; Kapusta i flaki – dobry obiad taki*. У ФО містяться поради щодо додатків до м'ясних страв, серед яких найбільше цінується хліб: *Mięso najpiękniejsze bez chleba niesmaczne; Złe mięso bez chleba, dziewczka bez posagu; Cóż po ładnym mięsie, kiedy do mięsa nic nie ma*, рекомендації щодо виду та якості цього цінного продукту, *Dobra sztuka mięsa, lepszy jeszcze mostek; Lepsza Świnia główka, niż brzuch zajączy; Na zakąskę pieczoną gąskę; Kto nie jadł czajczyny, ten nie jadł zwierzyzny; Bez wołu*

nie będzie rosółu; Z tłustego mięsa tłusta polewka, а також рекомендації щодо її зберігання та приправи *Kto do mięsa soli żaluje, temu się mięso zepsuje; Komu stanie na wieprz, temu stanie na pieprz*. Спосіб приготування печені бере свій початок від ФО про надто скромність чи заклопотаність своїми справами: *Kto pieczenią piecze, słuszna, aby jej skosztował; Cudzą pieczeń obraca, a o swojej nie myśli; Przy jednym ogniu dwie pieczenie upiec*. В обговорюваній групі можна зустріти й похвалу працьовитості, яка неодноразово зустрічається в аналізованих кулінарних ФО: *Tym, co robią – mięso, co nie robią – gnaty; Nikomu w gębę ptak nie wleci; Łatwiej wołu zjeść, niż na cielę zarobić; Pieczone gołąbki nie przyjdą same do gąbki*.

Критикується відсутність балансу між виконаною роботою та кількістю спожитого м'яса, *Zarobił ptaszka, zjadł wołu; Ptasznik wołu zje, a wróbla złapie*, а також передчасна насолода плодами праці, яка ще не зроблена, *Ptacy jeszcze w lesie, a on już rożenki struże; Nim zabijesz ptaszka, to zjesz całego wołaszka*. Існують також ФО, які на основі порівняння різних сільськогосподарських тварин ілюструють схильність людини сприймати життєву ситуацію інших людей як кращу і легшу, *Cudzy baran kruchy, a swój żylasty; Kura sąsiada jest zawsze tłustsza niżli własna gęś*. Інші фразеологічні одиниці вказують на більшу цінність вже наявного продукту, ніж цінність ще більш вишуканої їжі, але яка є чужою власністю, важкодоступною або залишається у сфері бажань, *Lepsza własna gęś niż cudzy baran; Lepsza swoja kapusta niżeli cudza gęś tłusta; Lepsza kielbasa w rynce niż szynka u rzeźnika; Lepszy gołąb w ręku niż bażant na sęku; Wołę gęś na stole niż bażanta w polu*. ФО про м'ясні страви застерігають від марнотратства, особливо в молодому віці, яке може призвести до сумної та бідної осені життя, напр.: *Daj Boże za młodu jeść kości, aby na starość mięso; Kto za młodu mięso je, ten na starość kości gryzie*. У ФО йдеться про традицію їсти певні сорти м'яса на свята чи важливі події: *Na zapusty będzie kurak tłusty; marcowe (wielkanocne) prosię; Wdzięczy się, jak prosię na Wielkanoc* [50, с. 137]; *Święto Marcina dużo gęsi zarzyna; Na święty Marcin gęsi tuczone dobrze smakują, gdy upieczone* [135, с. 331]; *Na świętego*

Marcina lepsza gęś niż zwierzyna [135, с. 331]; *Nierade kury na wesele, ale muszq.*

3.8. Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «риба»

Важливе місце в старопольській кухні займала риба. Попит на цей вид їжі був пов'язаний з великою кількістю пісних днів протягом року. Рибу їли свіжою або в солоному, копченому та в'яленому вигляді.

Лексема *rybu* разом із назвами видів риб, серед яких найбільше *śledź*, *szczupak*, *karp* і *stokfisz*, знаходимо у понад 110 ФО розглянутого матеріалу. Ці вирази містять в основному поради щодо добавок, з якими слід готувати та подавати рибні страви: *Bez soli ryba, bez korzenia zwierzyna – nic nie jest*; *Kiedy ryba ma być dobra, powinna trzy razy pływać: w wodzie, w maśle i w winie*; *Ryba ma figurować w chrzanie, miodzie i szafranie*; *Ryba smaczna, kiedy pieprzna*; *Ryby orzechami, a mięso serem zajeść potrzeba*; *Po rybach – wina mach!*, а також коментарі про найсмачніші та найпоживніші частини риби, *Cała moc ryby w ogonie*; *U szczupaka ogon, a u karpia głowa najsmaczniejsza*. Існував також вислів, який містив поради щодо копчення, *Gdy za dużo wędzisz rybę, to ją ususzysz*, а також вислів *Żywe ryby zjada*, описуючи дію, незвичну для польської кулінарної традиції, тобто вигадкування подій та говоріння неправди. У ФО надають перевагу рибним стравам перед грибами та юшкою, *Kiedy nie ma ryb, dobry i grzyb*; *Komu się ryby nie dostanie, ten na polewce przestanie*; *Na ryby wystarczyło, a na polewkę nie*, але вони менш калорійні за м'ясо і не замінять ситної м'ясної страви, *Gdy rybno, to głodno*; *Najlepsza ryba: wół*, до того ж вона може набриднути або досить швидко зіпсуватися, *Ryby, choć dobre bywają, w trzeci dzień się przejadają*; *Gość i ryba trzeciego dnia cuchnie*.

Серед конкретних видів риби оселедці були найпопулярнішими через їх низьку ціну та високий вміст солі [121, с. 255]. Ці фактори виділяються в ФО: *I na śledzia mi nie staje*; *Nawet na sól do śledzia nie zarobi*; *Potrzeba tego, jak śledziowi soli*; *śledzia solić* (robić coś na próżno); *słony jak śledź*. У ФО із

компонентом *śledź* підкреслюється також форма цих риб, *cienki jak śledź; wychudzony, jak śledź wędzony; suchy jak śledź wędzony*, спосіб їх розбору, *rozdrzeć jak śledzia*, пакування, *jak śledzie w beczce*, і нарешті, звичай їсти їх у великих кількостях під час посту: *Komu post miły, niech gryzie śledzia, pan zje niedźwiedzia; panowanie śledzia i żurku* (о okresie postu).

Крім оселедця вживали в їжу *stokfisz* (*suszone dorsze*) і прісноводну рибу, зокрема *karp, szczupak, jesiotr, sum, minog, sandacz, okoń i łosoś*. Цю рибу зазвичай відварювали і подавали з соусами [84, с. 302]. Як пише Ельжбета Ковецька, селяни їли велику кількість рибок, які виловлювали зі ставків і болот [91, с. 350]. *Piskorz* заслужив у фразеології репутацію їжі, призначеної для бідних верств суспільства, *Ubogiemu wszędy piskorz*, а також риба, що характеризується надзвичайною рухливістю, *Uwija się, jak piskorz w soli; wić się, wykręcać się, wywijać się jak piskorz*. Своєю чергою, *stokfisz* – вид риби, який у ФО є втіленням дурості, *głupi jak stokfisz; Nie stokfisz, nie okpisz*. Привілеєм заможної меншості суспільства було їсти дорогий і вишуканий *łosoś*, а також вишукані *serdeli*, *Kiedy masz łososa kupić, uważpierwej, czy cię na śledzia stanie; Mniejsza o prosię, kiedy są łososie; Włoskie trele, francuskie fortele, niemieckie serdele kosztują wiele*.

3.9. Лексико-семантичні особливості ФО з компонентом «напої»

Напої доповнювали страви народної кухні. Під час польових робіт пили каву, яка, за прислів'ям, не повинна бути дуже міцною (*Kawa nie może być nigdy za mocna, a kobieta za piękna*). В інших випадках під час застіль вживали пиво, вино та горілку, хоча, як каже народне прислів'я: *Od wina gęsta mina, od piwa głowa się kiwa, a od wódki rozum krótki*.

Окрім цього, серед напоїв найбільша кількість ФО з компонентом *woda*. Серед найрізноманітніших якостей і властивостей, що виявляються у воді та її характеризують знаходять своє втілення такі, які виражаються експліцитно у вигляді відповідного компонента ФО, наприклад: *wyprowadzić na czyste wody* (*wydobyć się z kłopotów*); *w metnej wodzie ryby łowić* (*nieuczciwe*

wykorzystywanie zamieszania); w gorącej wodzie kąpany (oznacza osobę niecierpliwą, porywczą, nadrobudliwą). Крім подібних властивостей, що позначаються прикметниками, є також якості, прямо не звані, але які виявляють себе у властивостях води, способі її перебігу і пов'язаних з цим особливостях. У рідкому своєму стані вода постає текучою і рухомою речовиною. Для сприйняття людини вона або кудись, переміщаючись, тече, або ж різноманітними способами рухається вертикально, що є водоспадом, струменем з крана, краплі з неба, хвилями, що рухаються знизу вгору або зверху вниз. Інші різновиди її руху обумовлюються контактом з людьми, тоді теж, коли вода знаходиться в межах якоїсь водойми або посудини. Обмеження трьома основними способами просторового переміщення води – 1) уперед, 2) зверху вниз та 3) у різні боки, – створює основу для формування різноманітних якостей і дій, що знаходять своє відображення в семантиці ФО з компонентом «вода».

1) Вода, що знаходиться в більш-менш широкому руслі, рухається в одному напрямі. З цієї причини властиву такому руху межу можна визначити, з концепції антропоморфізму, як цілеспрямованість. Риса надалі стає основою втілення ідей, укладених, зокрема у ФО *cicha woda*. Так йдеться про зовні спокійну людину, що не проявляє бурхливо себе, веде себе, на кшталт води, тихо, але цілеспрямовано, наполегливо. Додатковими характеристиками води, які виникають у ФО, будуть сталість і незмінність. Однак разом з тим людина, яка зіставляється за вказаною характеристикою з водою, така ж на вигляд тиха, може опинитися в якихось ситуаціях непередбачуваною, що ховається за другою частиною аналізованої ФО: *cicha woda brzegi rwie*.

Вода тече не лише у просторі, а й у часі. У цій її плинності проявляється тривалість, повторюваність, одноманітність, що втілюється у переносному значенні дієслова плисти – *życie płynie, dni, minuty, lata płyną* «проходять» [127]. Те саме можна сказати і про словосполучення життя тече і час тече, що з'являються серед прикладів, що пояснюють значення дієслова.

З останнім із них можна зіставити конструкцію *czas płynie jak woda* ([127]. Просторова ознака замінюється тимчасовою у ФО *dużo wody upłynię (upłynęło) (zanim)*. У цьому випадку актуалізуються тривалість, сталість, незмінність перебігу води, це є своєрідною одиницею вимірювання часу.

До ставлення до людини, через посередництво предмета, виявляє себе в ФО *coś idzie jak woda*. Вода в цьому випадку дає можливість підкреслити швидкість зникнення товару, що продається і, одночасно, зрозуміти явища навколишньої дійсності з опорою на знання її властивостей.

Переходом до іншого типу руху води стає сенс ФО *woda na młyn* (у скороченому вигляді) та *co jest wodą na czyj młyn* – у розширеному варіанті. Вираз, що відображає значення води в діяльності людини, зокрема, здатність води приводити в рух що-небудь. Переносний зміст, що з'являється у іменника *woda*, поєднується з обставинами, що відповідають якимось намірам людини, здатної отримувати користь. Що стосується руху води, то тут йдеться про вертикальний її рух.

2) Вода зазвичай падає зверху донизу, хоча здатна здійснювати і протилежно спрямований рух. У мові це знаходить свій відбиток у ФО *woda tryska; bije ze źródła*, що легко піддається метафоризації, з опорою на силу, енергію, довільність. Спосіб руху води в польській мові передається різними способами, серед яких найбільш показовим слід визнати дієслово *lać* з його похідними словами. Вказане дієслово передбачає наявність виробника та об'єкта дії, яким є рідина, або ж конкретно вода.

ФО *lać wodę* означає «говорити довго, багатослівно, беззмістовно», а переносне його значення опирається на такі якості води, тривалість, за умови необмеженості обсягу, одноманітність, що виливається, а також беззмістовність, бо вода позбавлена кольору, запаху, смаку, форми, в результаті також і сенсу у виробленій дії та результаті.

У польській фразеології, у деяких словникових джерелах виділяється вираз *lać wodę na szablę* (укласти угоду, миритися), що нині потребує коментарів. Сенс цієї ФО пов'язаний з магічними властивостями води.

Йдеться про воду, що використовується для оберегу, про воду, що зближує людей своєю внутрішньою силою. З іншого боку, вода має здатність роз'єднувати, причому не символічно, а фізично, що знаходить своє відображення, зокрема у ФО *ogniem się ich nie rozdzieli*.

Мотивація ФО пов'язана з поділом за допомогою води биків, що б'ються, адже спочатку було передбачено наявність води в кількості, достатній для того, щоб тварини, облиті, відійшли один від одного. Вода, вилита на тварину (як у розглянутому випадку), на людину, змушує усвідомлювати себе істотою, схильною до дії всіх можливих законів природи.

Думка ця знаходить своє втілення в кількох ФО, провідним серед яких варто б визнати *oblać kogo zimną wodą; wylać komu kubel zimnej wody na głowę*. Як можна було помітити, компонентом одного з таких виразів є назва посудини, наповненої відповідним об'ємом води (*kubel – відро*). Відра води цілком достатньо, щоб охолодити ентузіазм людини. Наведені словосполучення актуалізують своєю семантикою протверезіння, освіжаючої дії води. На основі сказаного, можна виокремити такі додаткові властивості води, як невисока температура, плинність, здатність набувати форми посудини, рух у напрямку зверху донизу або навпаки.

Взаємодія людини з водою здійснюється також за допомогою посудин. Якщо ж ця посудина не тримає воду, дія, спрямована на збереження в ній води, стає марною. Подібна думка полягає у ФО *nosić wodę rzeszotem; czerpać wodę sitem (przetakiem)*. Властивість плинності в цьому випадку для води поєднується можливо з дурістю людини, що свідчить про її невміння поводитися з водою.

Ще однією властивістю води є невловимість, зникнення. Простір та форма посудини обмежують можливості переміщення для води, її рухом керує людина, при промиванні, полосканні в цій посудині чогось, як у ФО *dziesiąta woda po kisielu*.

Також варто зазначити, що існує група ФО, заснованих на

спостереженні взаємовідносин між водою та предметами, водою та тваринами, а також такими, що враховують поведінку людини за наявності води в ньому самому. Деякі одиниці на підставі зіставлення з водою дають змогу більш точно визначити їхнє переносне значення, наприклад, плинність, як властивість води, що приписується грошам у їх обігу людиною: *pieniądze płyną jak woda, pieniądze idą jak woda*. ФО *spływa po kim woda po gęsi (kaczce)* базується на знаннях властивостей представників тваринного світу. Оскільки пір'я водоплавних птахів не намокають і вода стікає по них, так само і до людини не доходять слова, до нього звернені, не торкаючись його і стікаючи, наче вода. У свою чергу ФО *nabrać wody w usta*, опирається на знання того, що вода в роті не дає змоги говорити, що веде неминуче до мовчання, вплив води на особливості поведінки людини.

Таким чином, розглянуто лише деякі якості та здібності води, які можна вважати універсальними. Крім головної якості води – плинності, у ФО знайшли відображення також такі якості, що подаються як антропоморфні або впливають на людину, що зокрема, цілеспрямованість, спокій, стабільність, одноманітність, наполегливість, завзятість; всепоглинання, раптовість, швидкість, невловимість, щільність; освіжаючі властивості, сила, енергія тощо. Як було показано в ході аналізу, багато дій, що здійснюються водою, людиною в контакті з водою, отримують переносне значення за допомогою зазначених якостей.

Висновки до третього розділу

Таким чином, ФО, що містять найменування їжі та напоїв не лише відображають традиції польської кухні чи правила прийому їжі, але дуже часто повідомляють про умови життя населення, яке часто страждало від голоду (*byle się strata włola – доки було що їсти*).

ФОГК та певні обставини споживання їжі створює образ скромної народної кухні, в тому числі й невишуканих страв, які в першу чергу мали на меті втамувати голод, а вже потім надавати певних смакових цінностей. ФО з

гастрономічним компонентом також відображають образ їхнього життя, звичаї, різноманітну поведінку та ставлення, цінності та антицінності.

Це дає змогу дослідити не лише мовний образ кухні, зафіксований у фразеологізмах, а й контекст, особливо регіональний, у якому назви побутових і святкових страв отримують «нове життя у ФО». Також ФО лише певною мірою є відображенням польської кухні та значення страв у побуті та обрядовому житті людей.

ВИСНОВКИ

Таким чином, харчування є невід'ємною частиною життєдіяльності людини, відповідно обумовило широку представленість гастрономічного коду культури у фразеологічній картині світу польського народу, що відображає у мові культурні концепти та є універсальною, національно специфічною, антропоцентричною, експресивною та образною частиною мовної картини світу. Смакові уподобання представників польського етносу знайшли своє відображення у ФО, що впродовж століть наповнювалися традиціями та звичаями польського народу, їхньою культурою приготування їжі, напоїв та реаліями повсякденного побуту.

Компонент-гастронім є одним із основних компонентів у значенні ФО. Включення гастронімів до складу фразеологізмів супроводжується втратою номінативного значення та предметної спрямованості. Втрата словесних значень компонента-гастроніма обумовлює цілісність фразеологічного значення ФО, що формується: складом компонентів, позамовними чинниками, компонентом-символом, однією актуалізованою семою компонента-гастроніма, актуалізованою семою слова-компонента, що не є гастронімом. Часто використання гастроніма пов'язане з випадковістю і не піддається поясненню. Компонент-гастронім як носій культурної інформації обумовлює національно-культурну семантику ФО.

Отже, у роботі охарактеризовано поняття «фразеологічна одиниця» та підходи до її класифікації. Зокрема, описано історію виникнення фразеології як самостійної науки, її розвиток та найважливіших дослідників, які займаються цією галуззю мовознавства.

Також окреслено джерела походження фразеологізмів, серед яких варто виокремити історію (*pyrrusowe zwycięstwo*), художню літературу (*łabędzia pieśń*), міфологію (*Szyfowa praca, męki Tantara*), Біблію (*manna z nieba, ciemności egipskie*), а також життя людей і тварин, їхні фізичні та психічні особливості (*końskie zdrowie, lew salonowy*).

Проаналізовано значення та особливості кухні в польській культурі.

Визначено, що кухня відіграє величезну роль у просуванні кожного регіону завдяки різноманітності та специфіці харчових продуктів і страв, характерних для цього регіону. Смак національної кухні – це не тільки спосіб приготування та приправлення страв, форма їх подачі, а й якість та смак продуктів, з яких страви виготовлені. Польська кухня не є однорідною. Своїм особливим характером регіональні продукти завдячують передусім методам виробництва, якими славиться певний регіон, інгредієнтам, які використовуються у виробництві, і тим природним факторам навколишнього середовища, які часто мають значний вплив на якість місцевих продуктів.

Описано роль гастрономічного компонента у створенні цілісного фразеологічного значення. Відповідно, гастрономія та ставлення до їжі та напоїв – це важлива ціннісна орієнтація будь-якого суспільства. Важливу роль збереженні кулінарних традицій відіграють кулінарні книги. Значна кількість українських та зарубіжних дослідників займалася вивченням *гастронімів* у різних аспектах. ФОГК трактуємо як ФО, у складі яких присутній один або декілька компонентів-гастронімів, тобто назви продуктів харчування рослинного чи тваринного походження, смакових додатків, сировини, приправ, солодоців, готових страв або напоїв. Відображення в мові та культурі різних націй, а також розуміння гастрономії та знання тонкощів кулінарних знань.

Охарактеризовано лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць з елементом «їжа» та «напої» у польській мові. Зокрема, у ФО з найменуванням їжі найчастіше вживається компонент хліб. Серед напоїв – це вода, яка є важливою частиною людського харчування, хоча й не у всіх прикладах, що згадано у нашій кваліфікаційній роботі. Найрідше (тобто лише один раз) у ФО вживаються такі компоненти як, *burak (czzerwienić się jak burak)*, *kawa (wyłożyć kawę na ławę)*, *olej (mieć olej w głowie) czy cebula (ubierać się na cebulkę)*.

На семантичну структуру ФО впливають лінгвальні та екстралінгвальні чинники, що й обумовлює національний характер мовних одиниць.

Основними суспільними факторами виникнення ФО з найменуванням їжі на напоїв є побут, звичаї та традиції, релігійні погляди, вірування та прикмети, народний фольклор, розвиток літератури та музики, ремісництва, торгівлі та професій, історія, державний устрій та зовнішня політика, соціальний статус та економічний розвиток.

Відображення національного менталітету у ФО розпочинається з вибору прототипічного образу, ситуації, коли основою асоціативних відношень є знання, що пов'язані з культурним та суспільним досвідом народу як носія мови. Національно-культурна інформація, засобом втілення якої є образна основа, може відображатися у ФО через пов'язаність асоціативно-образної основи з еталонами, стереотипами, символами національної культури.

Усвідомлення існування фразеологізмів позитивно впливає на словниковий запас. Фразеологічні сполуки мають велике стилістичне значення, вони поживляють висловлювання та надають їм експресивного характеру – вони можуть надавати нашим висловлюванням позитивного чи негативного характеру. Проте варто пам'ятати про правильність вживання фразеологізмів. Йдеться не лише про відповідний контекст, а й про дотримання усталеної форми та значення цих одиниць.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 133 с.
2. Андрущенко Т. В. Семантична структура фразеологізмів у контексті лінгвокультурології. Київ : Видавництво Київського національного університету, 2013. 292 с.
3. Баранник Д. М. Основи фразеології української мови. Київ : Наукова думка, 2001. 315 с.
4. Бечко Я. В. Проблема взаємовідношення між цілісним значенням фразем і значенням їх компонентів. *Наукові записки*. Випуск 129. Серія : Філологічні науки (мовознавство) Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. С.118–121.
5. Білоноженко В. М. Про особливості фразеологічного значення. *Культура слова*. Київ : Наукова думка, 1981. Вип. 21. С. 55–66.
6. Браницька Я. В. Гастроніми в сучасній французькій мові : когнітивно-ономасіологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови». Київ, 2009. 20 с.
7. Васильєв О. В. Фразеологія української мови: лінгвокультурологічні аспекти. Тернопіль : Джура, 2015. 315 с.
8. Гаврись В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові (Походження та вживання); відп. ред. : Б. П. Найдов. Київ : Рад. школа, 1971. 247 с.
9. Гумбольдт В. фон. Вибрані праці з філософії мови. Переклад з німецької О. С. Мельника. Харків : Акта, 2010. 288 с.
10. Денисенко С. Н. Концепт мовної картини світу в сучасних дослідженнях фразеології. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2010. №51. С. 3–6.
11. Дмитренко О. П. Фразеологічні одиниці на позначення соціально-економічних реалій у сучасній німецькій мові : структурний та семантичний аспекти: дис. канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2010. 256 с.

12. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
13. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2011. 19 с.
14. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : монография. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
15. Копчак О. І. Глютоніми у перських і українських фразеологізмах на позначення емоцій людини. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. Острог, 2012. Вип. 29. С. 89–92.
16. Лапиніна О. Л. Національно-культурні особливості фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом у сучасній німецькій мові. *Наукові записки. Серія «Філологічна» : збірник наукових праць*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. Вип. 34. С. 118–120.
17. Лапиніна О. Л. Характеристика гастронімів як окремих лексичних одиниць та компонентів фразеологізмів (на матеріалі німецької мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна» : збірник наукових праць. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 51. С. 249–251.
18. Мацюк Г. П. Фразеологічні одиниці в українській мові: Лінгвокультурологічний підхід. Київ : Вид-во Київського університету, 2014. 280 с.
19. Мусієнко Н. В. Фразеологічна картина світу в українській мовній культурі. Вінниця : Нова книга, 2020. 290 с.
20. Остапович О. Я. Національно марковані фразеологічні одиниці австрійського варіанту в сучасній німецькій мові : дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 1999. 207 с.
21. Потебня А. А. Мысль и языкъ. Харьковъ, 1892. 236 с.

22. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). Київ : Сімферополь, 1997. 252 с.
23. Ранюк О., Смик Я. Фразеологічні одиниці з компонентом «фрукти» та «ягоди» в польській мові. *Збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст» (30 листопада 2023 р.)*. Кропивницький, 2023. С. 37–39.
24. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями і проблеми. Полтава : Довкілля. Київ, 2008. 712 с.
25. Скрипник Л. Г. Українська фразеологія: структурно-семантичний та культурний аспекти. Київ : Наукова думка, 2007. 310 с.
26. Смик Я. Фразеологічна картина світу як форма відображення народної культури. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика : збірник наукових праць*. Хмельницький, 2023. Випуск чотирнадцятий.
27. Тищенко Т. М. Лінгвокультурологічні аспекти української фразеології. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. 278 с.
28. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : посіб. для студ. філол. фак. вищ. навч. закл. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.
29. Фірсова Ю. А. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові : лінгвокультурологічний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2002. 194 с.
30. Чередниченко О. І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу. *Іноземна мова*. Київ, 2001. Вип. 31, С. 5–7.
31. Adalberg, S. *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/11603/edition/18873/content> [data dostępu 12.09.2023].

32. Agricola E. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. Leipzig. 1962.
33. Ananiewa N. O chlebie powszednim. Nazwy chleba i wyrobów piekarniczych w języku polskim i rosyjskim, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensia*, 165, 2017. S. 27–34.
34. Bąba S. Frazeologiczne innowacje modyfikujące. *Nurt*. № 4, 1983. S. 23–24.
35. Bąba S., Liberek J., Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. Warszawa. 2003.
36. Bąba S. O jednej z zasad poprawnego posługiwania się stałymi związkami wyrazowymi współczesnej polszczyzny. *Polonistyka*. № 5, 1976. S. 27–31.
37. Bąba S. Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań. 1986.
38. Bahns J. Kollokation kontra Kontext. Wider ein zu weites Verständnis des Kollokationsbegriffs. *Praxis des neusprachlichen Unterrichts*. № 3, 1993. S. 30–37.
39. Bally Ch. *Traite de stylistique frangaise*. Heidelberg. 1909.
40. Barrios L. M. 1997: Kollokationen – ein vernachlässigtes Thema in der Wortschatzarbeit. *Zielsprache Deutsch*. № 3, S. 139–146.
41. Basaj M., Rytel D. Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej. Ossolineum, Wrocław. 1982.
42. Berndt-Kostrzewska J., Kuchnie różnych narodów, Format-AB, Warszawa. 2001.
43. Bockenheim K. Przy polskim stole. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie. 1998.
44. Bodek B., Buława M., Brzozowska R. Praktyczny słownik frazeologiczny. Kraków. 2003.
45. Bogucka M. Staropolskie obyczaje w XVI–XVII wieku, PWN, Warszawa. 1994.

46. Brencz A. Chłopskie jadlo. W: T. Stegner (red.), W kuchni i za stołem. Dystanse i przenikanie kultur. Gdańsk: Arche. 2003. S. 136–144.
47. Burger H., Jaksche H. *Idiomatik des Deutschen*. Tübingen. 1973.
48. Buttler D. O zjawiskach derywacji we frazeologii. *Poradnik Językowy*. № 5, 1981. S. 229–337.
49. Buttler D., Satkiewicz H., 1960: O typach błędów frazeologicznych. *Poradnik Językowy*. № 1, S. 12–29.
50. Bystron J. S. *Przysłowia polskie*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności. 1933.
51. Bystron J. S. *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*. Wiek XVI-XVIII, t. 2. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. 1994.
52. Bywale C., Rudnicki L. *Podstawy ekonomiki konsumpcyjnej*, Wyd. AE, Kraków. 1999.
53. Cebrzyński G. Smacznego! That's Polish for bon appetit. *Nation's Restaurant News*. 2000, 02/21, S. 34–43.
54. Cernyseva I. I. *Frazeologija sovremennogo nemeckogo jazyka*. Moskva. 1970.
55. Chlebda W. *Elementy frazematyki*, Opole. 1991.
56. Długosz K. Językowy obraz chleba w Biblii i przysłowiach. *Prace Filologiczne*. 46, 2001. S. 153–163.
57. Donalies E., *Idiom, Phraseologismus oder Phrasem?* *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. № 22, 1994. S. 334–349.
58. Doroszewski W. Fizjologiczny mechanizm błędów językowych. *Poradnik Językowy*. № 4, 1950. S. 18–29.
59. Doroszewski W. *Rozmowy o języku*. Seria II. Warszawa. 1951.
60. Doroszewski W. *Słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa. 1980.
61. Dumanowski J., Kasprzyk-Chevriaux, M. *Kapłony i szczeżuje. Opowieść o zapomnianej kuchni polskiej*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne. 2018.
62. Dźwigoł R. O jedzeniu i pracy – na podstawie polskich przysłów, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, VIII, 2013.

S. 62–72.

63. Eckert R. Aspekte der konfrontativen Phraseologie. Beiträge zur Phraseologie und Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Linguistische Studien Reihe. *Deutsch als Fremdsprache* 69, Red. W. Fleischer, R. Grosse, Berlin, 1979. P. 74–80.

64. Ehegötz E. Versuch einer Typologie von Entsprechungen im zweisprachigen phraseologischen Wörterbuch. *Zeitschrift für Slawistik*. Nr. 4 (Heft 35), 1990. P. 499–504.

65. Eirinberg H. One country, one menu. Strategy ignores regional tastes, leaves sales on the table on national chains. *Nation's Restaurant News*. 2008, P. 24–26.

66. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig. 1982.

67. Gapiński B. Chleb w życiu codziennym społeczności wiejskiej. W: J. Adamowski, M. Tymochowicz (red.), *Dziedzictwo kulinarne w kontekstach tradycyjnych i współczesnych*. Lublin: Muzeum Lubelskie. 2018. S. 159–168.

68. Głuch W. Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i analfabetycznym, Wydawnictwo Europa, Wrocław. 2005.

69. Gołębiowski Ł. Domy i dwory. URL: <https://docer.pl/doc/x85c5c0> [data dostępu: 20.02.2023].

70. Grębowiec M. Produkty regionalne i tradycyjne oraz ich rola w kreowaniu dziedzictwa narodowego. *Zeszyty Naukowe WSTIJO w Warszawie. Turystyka i Rekreacja*. 2012, z. 9 (1).

71. Günther K. Wörterbuch phraseologischer Termini. Ling. Studien, Reihe A: Arbeitsberichte 205. Berlin. 1990.

72. Hącia A. (red.). Przysłowia polskie. Warszawa: Świat Książki, 2004.

73. Hallsteindottir E. Indizien der Phraseologizität. Erkennen und Verstehen von fremdsprachlichen Phraseologismen am Beispiel Deutsch als Fremdsprache. *Deutsch als Fremdsprache*. № 2, 1999. P. 93–97.

74. Heibert F. Das Wortspiel als Stillmittel und seine Übersetzung.

Tübingen. 1992.

75. Herzog A., Michael A., Riedel H. *Idiomatische Redewendungen von A-Z*. Leipzig, Berlin, München, Wien, Zürich, New York. 1993.

76. Hessky R. *Phraseologie. Linguistische Grundfragen und kontrastives Modell deutsch – ungarisch*. Reihe Germanistische Linguistik 77. Tübingen. 1987.

77. Heyse J. Chr. *Fremdwörterbuch*. Durchaus neu bearb. v. C. Böttger. 15. Aufl. Leipzig. 1906.

78. Hubner-Wojciechowska, J. *Symbolika i magia świątecznych potraw w Polsce*. W: M. Łozińska (red.), *Wokół stołu i kuchni*. Warszawa: TENTEN Publishing House. 1994. S. 143–149.

79. Jaworska G. *Charakterystyka żywności dla grup narodowościowych, religijnych i społecznych*. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość. 2007.

80. Jędrysiak T. *Turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa. 2008.

81. Kalinowska H. *Kuchnia środkowej i wschodniej Europy*, Warszawa. 2000.

82. Kamińska-Szmaj I. *Słownik wyrazów obcych*, Wydawnictwo Europa, wydanie III, Wrocław. 2002.

83. Kania S., Tokarski J. *Zarys leksykografii i leksykologii polskiej*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa. 1984.

84. Keckowa A., Molenda D. *Wyżywienie*. W: A. Keckowa, D. Molenda (red.), W: *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*. Tom III od XVI do połowy XVII wieku. Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 1978. S. 301–323.

85. Kitowicz J. *Opis obyczajów za panowania Augusta III*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. 1951.

86. Kjaer A. L. *Normbedingte Wortverbindungen in der juristischen Fachsprache (Deutsch als Fremdsprache)*. *Fremdsprache Lehren und Lernen*. № 21, 1992. S. 46–64.

87. Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. (red.) *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

2005.

88. Köhler P. Problem z rydzem. *Alma Mater*. 218, 2020. S. 122–125.
89. Kolberg O. *Przysłowia*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. 1977.
90. Kowalski P. Chleb nasz powszedni: o pieczywie w obrzędach, magii, literackich obrazach i opiniach dietetyków. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum. 2000.
91. Kowecka E. Pożywienie. W: E. Kowecka, M. Różycka-Glassowa (red.), *Historia kultury materialnej Polski w zarysie. Tom V od 1795 do 1870 roku*. Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 1978. S. 343–385.
92. Kowecka E. W salonie i w kuchni. *Opowieść o kulturze materialnej pałaców i dworów polskich w XIX w.* Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. 1984.
93. Krawiec-Złotkowska K. *Floralium w Dworzankach Jana z Wielomowic Gawińskiego*. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/8436/1/ZK_Krawiec-Zlotkowska_Floralium_w_Dworzankach_Jana_z_Wielomowic_Gawinskiego.
94. Krzyżanowski J. (red.). *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich, t. 1–3*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. 1969–1972.
95. Kubiak I., Kubiak K. *Chleb w tradycji ludowej*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. 1981.
96. Kudel'kova K. *Jednostki frazeologiczne w czasopismach dla dzieci i młodzieży, rękopis pracy licencjackiej obronionej na FF MU, Brno*. 2006.
97. Kühnert H. Die Rolle des Bildverständnisses bei Phraseologismen im Fremdsprachenunterricht für Fortgeschrittene. *Deutsch als Fremdsprache*. № 22, 1985. S. 223–226.
98. Kurkowska H., Skorupka S. *Stylistyka polska. Zarys*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. 1959.

99. Łebkowski M. Najlepsze z najlepszych przepisy kuchni polskiej, Prószyński i S-ka, Warszawa. 2003.
100. Lemnis M., Vitry H. W staropolskiej kuchni, Interpress, Warszawa. 1976.
101. Lewicki A. M., Pajdzińska A., Rejakowa B. Z zagadnień frazeologii. Problemy leksykograficzne. Warszawa. 1988.
102. Liberek J. Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. Prace Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań. 1998.
103. Lipiński K. Vademecum tłumacza. Kraków. 2000.
104. Lis H., Lis P. Kuchnia Słowian. O żywności, potrawach i nie tylko... Kraków: EGIS. 2009.
105. Maksymiuk-Pacek B. Chleb i sól w obrzędzie weselnym (na przykładzie południowego Podlasia). W: J. Adamowski, M. Tymochowicz (red.), Dziedzictwo kulinarne w kontekstach tradycyjnych i współczesnych. Lublin: Muzeum Lubelskie. 2018. S. 169–178.
106. Malczewski J. Słownik szkolny. Nauka o języku, Warszawa. 1990.
107. Markuza-Bieniecka B. Kuchnia regionalna wczoraj i dziś, Watra, Warszawa. 1978.
108. Mikos V., Rohrscheidt A. Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy, Wyd. GWSHM Milenium, Gniezno. 2008.
109. Młynarczyk E. Nie święci garnki lepią: obraz rzemiosła utrwalony w polskiej frazeologii. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. 2013.
110. Młynarczyk E. Językowy obraz pożywienia ludności wiejskiej w sytuacjach niedostatku materialnego (na przykładzie wybranych frazemów), W: M. Rak, K. Sikora (red.), Słowiańska frazeologia gwarowa. Kraków: Księgarnia Akademicka. 2016. S. 253–266.
111. Molik W. Życie codzienne ziemiaństwa w Wielkopolsce w XIX i na początku XX wieku. Kultura materialna. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. 1999.

112. Montari A., Staniscia B., Culinary tourism as a tool for regional re-equilibrium, *European Planning Studies*. 2009, Vol. 17, № 10.
113. Orłowski D., Woźniczko M., Kuchnia regionalna jako walor turystyczny na Małopolskim Szlaku Architektury Drewnianej, [w:] *Rozwój turystyczny regionów a tradycyjna żywność*, red. Z. Dolatowski, D. Kołożyn-Krajewska, Wyd. WSHiT, Częstochowa. 2009.
114. Pajdzińska A. Związki frazeologiczne nazywające akt mowy. *Semantyka i składnia*. Lublin. 1988.
115. Pilz K. D. *Phraseologie. Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung, Begriffsbestimmung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache*. Göppingen. 1978.
116. Podracki J. Frazeologia – osiągnięcia i kłopoty. *Polonistyka*. nr 4–5, 1968. S. 111–113
117. Prorok K. Dobry bób kiedy jest głód? Bób w polskiej tradycji ludowej – próba definicji kognitywnej. W: J. Żychlińska (red.), *Apetyt na jedzenie. Pokarm w społeczeństwie, kulturze, symbolice na przestrzeni dziejów*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. 2018. S. 208–216.
118. Przybylak Z. Tradycyjna kuchnia pomorsko-wielkopolska czyli odpoliwek i golców po okrasy i pierniki. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo. 2005.
119. Rak M. Na bezrybiu i rak ryba. Językowo-kulturowy obraz raka w polszczyźnie, *Etnolingwistyka*, 29, 2017. S. 149–169.
120. Rechtsiegel E., 1984: Phraseologismen im Text in konfrontativer Sicht (am Material des Polnischen und Deutschen). *Linguistische Studien*. Nr. 120. Untersuchungen zur slawischen Phraseologie. Berlin, S. 175–200.
121. Rutkowska-Płachcińska A. Pożywienie, napoje. W: A. Rutkowska-Płachcińska (red.), *Historia kultury materialnej Polski w zarysie. Tom II od XII do XV wieku* Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 1978. S. 247–279.
122. Sadziński R., Sadziński W. Nowy niemiecko-polski słownik idiomów

i zwrotów. Warszawa. 2003.

123. Sandig B. Tendenzen der Phraseologieforschung. Bochum. 1994.
124. Schabowska M., 1975: Nowsze związki frazeologiczne w języku polskim. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego XXXIII*, S. 147–153.
125. Skorupka S. Poprawność frazeologiczna połączeń wyrazowych. *Poradnik Językowy*. № 8, 1968. S. 385–392.
126. Skorupka S. Idiomatyzmy frazeologiczne we współczesnym słownictwie polskim. *Poradnik Językowy*. № 3, 1972. S. 121–132.
127. Skorupka S. (red.). Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna. 1993.
128. Skorupka S. Struktura frazeologii w językach słowiańskich. *Poradnik Językowy*. № 5–6, 1973. S. 253–258.
129. Skorupka S. Z zagadnień frazeologii porównawczej. *Prace Filologiczne*, XVIII, 1965, Warszawa 1965, S. 119–130.
130. Skorupska-Raczyńska E. Nie trwam o jedzę, kiedy dobrze siedzę. O jedzeniu i żarciu w paremiologii polskiej dawnej i współczesnej. *Poznańskie Studia Polonistyczne*. Seria Językoznawcza, vol. 23 (43), nr 1, 2016. S. 95–115.
131. Stawnicka J. Uwagi o innowacjach frazeologicznych w aforyzmach. *Słowo. Tekst. Czas*. Materiały z II Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Szczecin 16–17.10.1997. Red. M. Aleksiejenko i E. Siekierzycki. Szczecin, 1997. S. 279–284.
132. Stypa H. O chlebie naszym powszednim – motyw chleba w kulturze i języku polskim. W: J. Żychlińska (red.), *Apetyt na jedzenie. Pokarm w społeczeństwie, kulturze, symbolice na przestrzeni dziejów*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. 2018. S. 208–216.
133. Świrko S. Na wszystko jest przysłowie. Popularny wybór przysłów w układzie tematyczno-hasłowym. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. 1985.
134. Szymanderska H. Na polskim stole. Przepisy i tradycje szlacheckie, Warszawa. 2005.
135. Szymanderska H. Polskie tradycje świąteczne, Warszawa: Świat

Książki. 2011.

136. Vinogradov V. V. Osnovnye ponjatija russkoj frazeologii kak lingvisticskoj discipliny. *Trudy jubilejnoj naucnoj sessii Leningradskogo Gosudarstvennogo Universiteta*. Leningrad. 1946.

137. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. Gütersloh. 1997.

138. Wałęciuk-Dejneka, B. Chleb w folklorze polskim – w poszukiwaniu znaczeń. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej. 2010.

139. Wierlacher A. Der gastronomische Diskurs. Essen und Trinken als Gegenstand der Kulturwissenschaft. *Zeitschrift für kulturgeschichtliche Literaturwissenschaft*. Band 3. Berlin : Akademie Verlag, 2003. S. 37–230.

140. Wierzchowski J., Leksykalno-frazeologiczna struktura języka. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź. 1990.

141. Wysoczański W. Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. 2006.

142. Zawisza A. Grzyb a sprawa polska. *Tygodnik Przegląd*, 39/2010. URL: <https://www.tygodnikprzeklad.pl/grzyb-sprawa-polska/> [data dostępu: 2.02.2023].